

Renata Runiewicz-Jasińska

Polska a bałtycka koncepcja polityki integracyjnej w Regionie Morza Bałtyckiego na początku XX i XXI wieku

Całokształt zagadnień związanych z historią procesów integracyjnych państw w Regionie Morza Bałtyckiego (RMB) na początku XX i XXI wieku jest wielostronny i obszerny. Aby uświadomić sobie główne wydarzenia historyczne i istotę współczesnych inicjatyw w kontekście regionalizmu, niezbędnym i interesującym zarazem wydaje się odpowiedzieć na kilka zasadniczych pytań:

- Dlaczego polska dyplomacja zabiegała o utworzenie trwałej formy współpracy polityczno-militarnej, obejmującej subregion Morza Bałtyckiego oraz Europy Środkowowschodniej w okresie międzywojennym?
- Dlaczego państwom bałtyckim, wydawało się być skazanym na powodzenie, w sferze integracji o charakterze polityczno-militarnym w okresie międzywojennym, nie udało się wdrożyć koncepcji Ententy Bałtyckiej?
- Jakie czynniki decydowały o skuteczności i powodzeniu nowo powstających układów partnerskich w Regionie Morza Bałtyckiego na początku XXI wieku, ze szczególnym uwzględnieniem inicjatyw Polski i państw bałtyckich?
- Do jakiego stopnia Polska i państwa bałtyckie są w stanie wspólnie sprostać tworzącym się w RMB konstrukcjom „braterskiej jedności”?

Aby odpowiedzieć na postawione powyżej pytania problemowe, opracowanie będzie miało charakter obrazujący i porządkujący kolejność faktów; także w artykule zostanie przedstawiona analiza wytycznych polskiej polityki zagranicznej na początku XX i XXI wieku oraz wytyczne nowo powstałych państw bałtyckich (Litwy, Łotwy i Estonii) w wymienionym okresie.

Celem ogólnym niniejszego opracowania jest przedstawienie wielości historycznych i współczesnych form współpracy w regionie, a także nieudanych inicjatyw ze strony tych państw oraz określenie znaczenia wybranych rodzajów współpracy Polski i państw bałtyckich w Regionie Morza Bałtyckiego (RMB).

Ze względu na różne okresy historyczne opracowanie jest podzielone na dwie części. W pierwszej części zostanie omówiona uzyskana niepodległość i samodzielne próby inicjacji procesu integracyjnego, proponowanego

przez państwa bałtyckie i Polskę. W drugiej części opracowania zostaną przedstawione poszczególne inicjatywy integracyjne wymienionych państw w RMB od końca lat dziewięćdziesiątych XX wieku po stan obecny.

W pierwszej części artykułu, dokonując obrazowania niepodległości Polski w okresie dwudziestolecia międzywojennego, w sytuacji dwubiegunowej polityki, jaka toczyła się pomiędzy Europą Zachodnią i Europą Wschodnią w tym i późniejszym okresie, można by się pokusić o zacytowanie Marszałka Józefa Piłsudskiego (cytat z lutego 1919 r.): „Polska jest właściwie bez granic i wszystko co możemy w tej sprawie zdobyć na zachodzie, zależy od Ententy [...]. Na wschodzie to inna sprawa – tu są drzwi, które się otwierają i zamykają i zależy kto i jak szeroko siłą je otworzy”¹. Powyższe wypowiedzi świadczą o tym, w jak trudnym położeniu geopolitycznym znalazła się Polska po 1918 r.; o bardzo niekorzystnym układzie granic. Z najgroźniejszymi sąsiadami: Rosją Radziecką (od 1922 r. ZSRR) i Niemcami, Polska miała same kłopoty.

W tak beznadziejnej wydawałoby się sytuacji politycznej w dwudziestoleciu międzywojennym polska dyplomacja zabiegała jednak o to, aby nadać trwałą formę współpracy polityczno-militarnej obejmującej subregion Morza Bałtyckiego oraz Europy Środkowowschodniej. Powstały koncepcje Związku Bałtyckiego² (często zwanego Unią Bałtycką³) i idei politycznej tzw. Międzymorza⁴ (określanej wówczas mianem Trzeciej Europy⁵). Choć żadna z tych koncepcji nie została zrealizowana, prześledzenie ich historii może dziś inspirować Polaków do myślenia o podmiotowym prowadzeniu polityki we własnej części Europy mieszczącej się nad Morzem Bałtyckim⁶.

Związek Bałtycki. Po I wojnie światowej tworzono różne koncepcje reorganizacji Europy Środkowowschodniej. Podobnie jak dzisiaj, ich wspólnym mianownikiem było rozumowanie, że utrwalenie niepodległości Polski, a także utrzymanie niezależności innych państw narodowych w regionie, wymaga współdziałania⁷. Koncepcja Związku Bałtyckiego narodziła się w 1917 r., gdy stawało się realne powstanie narodowych państw Litwy, Łotwy i Estonii. Już w trakcie dwóch miesięcy urzędowania pierwszego ministra spraw zagranicz-

¹ W. Dobrzycki, *Historia stosunków międzynarodowych 1815–1945*, Warszawa 2007, s. 372.

² Szerzej zob. A. Skrzypek, *Związek Bałtycki. Litwa, Łotwa, Estonia i Finlandia w polityce Polski i ZSRR w latach 1919–1925*, Warszawa 1972.

³ Zob. szerzej J. Lubelski, *Związek Bałtycki i Trzecia Europa. Koncepcje reorganizacji Europy Środkowej w polityce zagranicznej II Rzeczypospolitej*, „Nowa Europa” 2010, nr 1/9.

⁴ Wiele faktograficznych danych w P. Okulewicz, *Koncepcja „Międzymorza” w myśli i praktyce politycznej obozu Józefa Piłsudskiego w latach 1918–1926*, Poznań 2001.

⁵ Wywiad z Normanem Daivsem (rozmawiał K. Burnetko), *Trzy Europy*, „Gazeta Wyborcza” z 4 maja 1992 r.

⁶ J. Lubelski, *Związek Bałtycki i Trzecia Europa*, op. cit., s. 183–217.

⁷ M. Kornat, *Polityka równowagi 1934–1939. Polska między wschodem a zachodem*, Kraków 2008, s. 324.

nych II Rzeczypospolitej Leona Wasilewskiego⁸ podejmowano starania w tym kierunku⁹. Konkretnie polityczne posunięcia możliwe były natomiast dopiero od października 1919 r., kiedy Polska uznała Łotwę i Estonię *de facto*. Nie bez znaczenie jest fakt, iż w końcu września 1919 r., podczas planowanej reorganizacji Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP, zamierzano utworzyć osobny Wydział Bałtycko-Skandynawski, jednak koncepcja ta spotkała się z wewnętrznymi zastrzeżeniami i sprawy bałtyckie pozostały w kompetencjach Wydziału Wschodniego MSZ RP¹⁰.

W lipcu 1919 r. podczas rozmowy z brytyjskim ministrem pełnomocnym w Warszawie Józef Piłsudski przedstawił koncepcję wspólnej polityki polsko-brytyjskiej na Bałtyku. Potrzebę jej uzasadniał interesem Polski i Wielkiej Brytanii, tzn. utrzymaniem Bałtyku jako morza otwartego, wbrew zamierzeniom Rosji i Niemiec. Brytyjczycy nie potraktowali jednak Polski jako poważnego partnera, bardziej jako klienta Francji. W sporze polsko-litewskim zdecydowanie bardziej popierali Litwę¹¹. Mimo niepowodzeń Piłsudski nie zarzuca idei politycznego sojuszu z Bałtami.

Polska polityka północno-wschodnia aktywizuje się jesienią 1919 r. i zmierza do ustanowienia bliskich stosunków z Finlandią, a zwłaszcza z Estonią. W dniach 15–23 stycznia 1920 r. odbyła się w Helsinkach konferencja państw bałtyckich. Piłsudski wysłał na nią Leona Wasilewskiego, pouczając, że „klucz sytuacji jest na północy, gdzie musi być stworzony wspólny front Finlandii, Estonii, Łotwy, Litwy i Polski”¹². W Warszawie wiązano z konferencją wielkie nadzieje, o czym niech świadczy poniższy fragment z przeglądu politycznego MSZ z 12 stycznia 1920 r.: „Jesteśmy w przededniu wzrostu prestige’u polskiego w Nadbałtyczu”¹³.

W czasie konferencji podniesiono sprawę utworzenia Związku Bałtyckiego. Rozmowy uniemożliwił jednak gwałtowny spór polsko-litewski. Litwa zażądała ponoć uznania Polski za największego wroga państw bałtyckich i zawarcia przeciwko niej konwencji wojskowej¹⁴.

⁸ Leon Wasilewski, bliski współpracownik Piłsudskiego, minister spraw zagranicznych II RP, architekt polskiej polityki wschodniej u progu niepodległości.

⁹ A. Skrzypek, *Związek Bałtycki: Litwa, Łotwa, Estonia i Finlandia w polityce Polski i ZSRR w latach 1919–1925*, op. cit., s. 6.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ P. Łossowski (red.), M. Leczyk, P. Łossowski, W. Materski, W. Michowicz, A. Skrzypek (oprac.), *Historia dyplomacji polskiej*, t. 4: 1918–1939, Warszawa 1995, s. 116.

¹² Ibidem, s. 125.

¹³ Ibidem, s. 126.

¹⁴ A. Eidinantas, *Lithuania in European Politics. The years of the first Republic, 1918–1940*, Vilnius 2004, s. 43. Na temat całości stosunków polsko-litewskich w tym okresie zob. szerzej prace Piotra Łossowskiego: *Stosunki polsko-litewskie 1921–1939*, Warszawa 1997; *Po tej i tamtej stronie Niemna. Stosunki polsko-litewskie 1883–1939*, Warszawa 1985; *Litwa a sprawy polskie 1939–1940*, Warszawa 1985; *Problem wileński w świetle prawa międzynarodowego*.

W tym czasie Rosja Radziecka zdołała uregulować, przynajmniej formalnie, stosunki ze wszystkimi państwami bałtyckimi, zawierając w 1920 r. traktaty pokojowe: 2 lutego z Estonią, 12 lipca z Litwą, 11 sierpnia z Łotwą i 14 października z Finlandią¹⁵. Układy pokojowe państw bałtyckich z Rosją Radziecką nie spowodowały upadku koncepcji stworzenia Związku Bałtyckiego. Litwa, Łotwa i Estonia, neutralne wobec toczącej się wojny polsko-radzieckiej, pozostawały otwarte na porozumienie. Podobną postawę reprezentowała Polska. Na zwołanej w marcu konferencji w Warszawie próbowano pozyskać Rygę i Helsinki, jednak nie wypracowano wspólnego stanowiska. Dyskusje polsko-łotewskie, w wyniku rozbieżności w kwestii ustalenia wspólnych granic nie doprowadziły do żadnych konstruktywnych ustaleń. Już po kilku miesiącach, na początku sierpnia 1920 r. dzięki aktywności Łotyszy przybyli do Rygi przedstawiciele Polski, Finlandii i Bałtów¹⁶. Obrady w miejscowości wypoczynkowej Bulduri w pobliżu Rygi trwały miesiąc i toczyły się w czterech komisjach – politycznej, prawnej, ekonomicznej i kulturalno-społecznej. Opracowano liczne projekty. Najważniejszy był układ polityczny podpisany 31 sierpnia 1920 r. Postanawiał on, „że strony gotowe są wzajemnie uznać się *de iure*, rozstrzygać spory między sobą drogą pokojową, nie zawierać żadnych układów przeciwko sobie, nie tolerować na swoich terytoriach żadnej akcji skierowanej przeciwko którejkolwiek z umawiających się stron, gwarantować swobody mniejszościom narodowym i zawrzeć pomiędzy sobą konwencję wojskową o charakterze obronnym”¹⁷. Układ miał być ratyfikowany do 15 grudnia. Jak pisze Andrzej Skrzypek, koncepcja Związku Bałtyckiego wypracowana w Bulduri miała niewątpliwie związek z supremacją Polski jako następstwem jej militarnego sukcesu. Postanowienie o zwoływaniu zjazdów ministrów spraw zagranicznych stron układu stanowiło załączek organizacyjnych struktur Związku Bałtyckiego.

Stale urządować miały Rada Delegatów Państw Bałtyckich i Rada Przedstawicieli Wojskowych. Stałą siedzibą tej pierwszej była Ryga. Jeśli chodzi o drugą

Uwagi polemiczne, „Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 1995, t. 30, s. 113–122; *Stosunki polsko-litewskie w latach 1921–1939*, w: *Przyjaźnie i antagonizmy. Stosunki Polski z państwami sąsiednimi w latach 1918–1939*, Wrocław 1977, s. 133–176; G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich od czasów najdawniejszych do współczesności*, Poznań 1998; Z. Budecki, *Stosunki polsko-litewskie po wojnie światowej 1914–1928*, Warszawa 1928; J. Makowski, *Kwestia litewska. Studium prawne*, Warszawa 1929; W. Wielhorski, *Litwa współczesna*, Warszawa 1938; *Polska a Litwa. Stosunki wzajemne w biegu dziejów*, Londyn 1947. Stosunek opinii publicznej w Polsce w sprawie konfliktu z Litwą na przykładzie prasy poznańskiej zob. P. Wajer, *Litwa i sprawy polsko litewskie na łamach „Dziennika Poznańskiego” w latach 1918–1920*, w: *Z dziejów prasy wielkopolskiej XIX–XX wieku*, t. 2, Poznań 1995, s. 83–94.

¹⁵ W. Dobrzycki, *Historia stosunków międzynarodowych w czasach nowożytnych 1815–1945*, Warszawa 1996, s. 356–359.

¹⁶ A. Skrzypek, *Związek Bałtycki...*, op. cit., s. 67.

¹⁷ *Ibidem*.

radę, zebrała się ona po raz pierwszy we wrześniu w Rydze, mając na celu opracowanie polsko-łotewsko-estońsko-fińskiej konwencji wojskowej. W rezultacie obrad toczących się od 18 do 30 października powstał wstępny projekt konwencji militarnej między Polską, Łotwą, Estonią, Finlandią i Ukrainą. W ramach ogólnej charakterystyki projektu można powiedzieć, że miał on zdecydowanie antyradziecki charakter i wymagał od sygnatariuszy podjęcia działań wojennych w wypadku rosyjskiej agresji wobec któregoś z sojuszników. Dany projekt przewidywał powołanie wspólnego wodza i wspólnej rady wojennej, opracowanie jednolitego planu wojennego i ujednoczone szkolenie wojska¹⁸. Konferencja „dała podwaliny do szerokiej konfederacji sześciu państw leżących między Bałtykiem a Morzem Czarnym. Jednak wiele w jej realizacji zależało od postawy Polski w rozmowach pokojowych”¹⁹. Kolejny raz uznano jednakże konflikt polsko-łotewski za główną przyczynę niepowodzenia. Finlandia i Polska odbierały inaczej koncepcję Związku Bałtyckiego: „W Warszawie planowano utworzenie jednego bloku z dominującą w nim Polską”²⁰. W Helsinkach popierano natomiast utworzenie dwóch osobnych bloków. W skład pierwszego miałyby wchodzić Polska z Rumunią, w skład drugiego Finlandia, Łotwa i Estonia. Możliwe było ich ewentualne połączenie, choć zasadniczo miał to być tzw. podwójny system. Dodatkowo wymieniano Litwę jako ewentualnego członka drugiego związku, a powstanie tej koncepcji przypisywano Finlandii²¹.

W lutym 1921 r. Łotwa i Estonia poprzez uznanie Litwy *de iure* doprowadziły do zbliżenia Bałtów²². Łotewski minister spraw zagranicznych zaproponował wręcz utworzenie Związku Bałtyckiego, złożonego z Łotwy, Litwy i Estonii, choć nieoficjalnie mówiono o związku także z Polską i Finlandią. Po kilku miesiącach, w 1921 r. można było dostrzec pogorszenie stosunków polsko-łotewskich i polsko-estońskich. Litwa skłonna była poprzeć łotewską koncepcję Związku Bałtyckiego „trzech”, a w prasie estońskiej pojawiły się oskarżenia pod adresem Polski o awanturnictwo i imperializm²³.

Poza tym, Polska i Litwa „oddalają się od siebie”²⁴, a państwa bałtyckie wydawały się bardziej skłonne do utworzenia związku, w skład którego wchodziłaby Estonia, Finlandia, Łotwa i Litwa, z wykluczeniem Polski. Polsce zależało na zorganizowaniu konferencji ministrów spraw zagranicznych państw bałtyckich,

¹⁸ Ibidem, 71.

¹⁹ J. Lubelski, *Związek Bałtycki i Trzecia Europa*, op. cit., s. 189.

²⁰ M. Łukasik-Duszyńska, *Brytyjskie poselstwo donosi. Posłowie brytyjscy wobec stosunków Polski z państwami bałtyckimi w latach 1920–1926*, Warszawa 2008, s. 189.

²¹ Ibidem, s. 191.

²² Deklaracja zjazdu ministrów państw bałtyckich, 29 VII 1921, Archiwum Akt Nowych, kol. 3, t. 4, d. 16, za: A. Skrzypek, *Związek Bałtycki...*, op. cit., s. 112–113.

²³ M. Lehti, *Baltoscandia as a National Construction*, w: K. Hovi (red.), *Relations between the Nordic Countries and the Baltic Nations in the XX Century*, Tartu 1998, s. 33–37.

²⁴ M. Łukasik-Duszyńska, op. cit., s. 194.

jednakże dopiero na skutek zabiegów fińskiej dyplomacji, aczkolwiek w atmosferze wzajemnej nieufności, doszło w lipcu 1921 r. do spotkania w Helsinkach. Spośród potencjalnych sojuszników największe zainteresowanie uczestnictwem Polaków w projekcie bałtyckim wykazywali gospodarze.

W październiku 1921 r. państwa bałtyckie zawarły z Moskwą umowy handlowe na zasadzie uprzywilejowania – jeżeli dwa państwa przyznały sobie ulgi, nie dotyczyły one państw trzecich. Był to kolejny cios dla Warszawy. Przewidywano, że spowoduje to radykalne zmniejszenie wpływów polskich w rejonie bałtyckim. Do podniesienia prestiżu Polski i ocieplenia stosunków doszło po konferencji w Tallinie. Tam, głównie dzięki wysiłkom fińskiego ministra spraw zagranicznych, uzgodniono, że przyszłe spotkania bałtyckie będą się odbywać także z udziałem Polaków. Na przełomie 1921 i 1922 r. minister Konstanty Skirmunt²⁵ kontynuuje wysiłki swoich poprzedników zmierzające do utworzenia Związku Bałtyckiego z udziałem Polski. Niedługo po tym został przełamany impas w stosunkach polsko-łotewskich. Została otwarta droga do zwołania przez Polskę konferencji państw bałtyckich. 13 marca 1922 r. rozpoczęły się obrady ministrów spraw zagranicznych czterech państw bałtyckich. Układ Warszawski nie został ratyfikowany przez parlament fiński pod wpływem nacisków niemieckich. Wkrótce upadł też rząd, którego minister podpisał się pod dokumentem. Ponadto do przyczyn niepowodzenia paktu można zaliczyć chęć zachowania przez mniejsze państwa neutralności na wypadek konfliktu polsko-niemieckiego bądź polsko-sowieckiego, brak Litwy w tym bloku, zainteresowanie Estonii i Łotwy pośredniczeniem w handlu radzieckim nad Bałtykiem, wreszcie ścisłą zależność tych krajów od handlu z Niemcami. Podobnie jak nadzieje zbliżenia do Małej Ententy, żywione przez Narodową Demokrację, plany utworzenia bloku państw bałtyckich spełzły na niczym²⁶.

Zdania polskich polityków, dyplomatów były podzielone, tak więc nie wszyscy byli entuzjastycznie nastawieni do projektów bałtyckich. Jak pisał Stanisław Kutrzeba w *Naszej polityce zagranicznej*, opublikowanej niedługo po konferencji warszawskiej, „wartość porozumienia z państwami bałtyckimi, przedstawia się dość problematycznie. Zapewne, iż w razie wojny każda pomoc, choćby drobna, jest pożądana. Trzeba jednak liczyć się z tym, iż ta pomoc ze strony państw bałtyckich nie tylko skromne jedynie może mieć rozmiary, ale w ogóle być bardzo niepewną”²⁷. Z drugiej strony autor krytykuje polskie starania, pisząc, iż polskiej polityce w stosunku do państw bałtyckich, Danii, Norwegii i Szwecji brak wyrazu. A przecież dość jest spraw, które Polskę z nimi łączą.

W grudniu 1922 r. odbyła się konferencja w Moskwie, w której uczestniczyły Polska, Finlandia, Łotwa, Litwa i Estonia. Delegacja rosyjska postulo-

²⁵ Konstanty Skirmunt, polski polityk i dyplomata, w latach 1921–1922 był ministrem spraw zagranicznych RP.

²⁶ J. Lubelski, *Związek Bałtycki i Trzecia Europa*, op. cit., s. 200.

²⁷ S. Kutrzeba, *Nasza polityka zagraniczna*, Kraków 1923, s. 54–55.

wała redukcję sił zbrojnych. Państwa bałtyckie w odpowiedzi zaproponowały pakt o nieagresji, argumentując, że zanim dojdzie do redukcji, konieczne jest odbudowanie wzajemnego zaufania. Konferencja nie zakończyła się żadnymi porozumieniami. Jej politycznym owocem było natomiast wzmocnienie sojuszu Polski z Bałtami, chociaż Polska zdawała sobie sprawę z niemożności realizacji swojej polityki zagranicznej nad Bałtykiem bez przełamania impasu w stosunkach z Kownem²⁸.

16 lutego 1924 r. rozpoczęto w Warszawie konferencję trzech republik bałtyckich i Polski. Dyskusje toczyły się wokół tematów współpracy gospodarczej, zbliżenia kulturalnego, wymiany informacji i aktualnej sytuacji politycznej regionu. Do końcowego protokołu nie trafił żaden z postulatów polskich kół wojskowych. Polsce kolejny raz nie udało się wpłynąć na stosunki między narodami Europy Środkowej. Niepowodzenie polskich planów wobec regionu bałtyckiego przyjęto z nieukrywanym zadowoleniem w Moskwie, Berlinie i Londynie.

Upadek idei Związku Bałtyckiego przyniósł w drugiej połowie lat dwudziestych XX wieku dalsze rozluźnienie kontaktów między jego potencjalnymi północnymi uczestnikami a Polską. Jedynym porozumieniem, które łączyło te państwa, była konwencja arbitrażowo-koncyliacyjna ze stycznia 1925 r. Przewidywała ona rozwijanie przyjaznych stosunków i stosowanie pokojowych środków w rozwiązywaniu ewentualnych sporów²⁹.

W styczniu 1927 r. minister August Zaleski potwierdził publicznie polskie zainteresowanie państwami bałtyckimi, jednocześnie kategorycznie zaprzeczając przypisywanym stronie polskiej hegemonicznym intencjom. Można powiedzieć, że spośród państw bałtyckich najlepsze relacje łączyły Polskę z Estonią. Dobre stosunki Polska utrzymywała również z Finlandią. Jednakże sąsiedztwo Finów z ZSRR oraz ocena polskiej polityki wschodniej, budowy Związku Bałtyckiego czy jawnej współpracy wojskowej jako zbyt ryzykownej wykluczały bliższą współpracę. Stosunki dyplomatyczne między Polską a Szwecją, Norwegią i Danią nie były zbyt ściśle. Natomiast wyjątkowo niezobowiązujące były stosunki polsko-norweskie w latach dwudziestych XX wieku.

Część opracowania poświęconą idei Związku Bałtyckiego wypada uzupełnić o informację, iż we wrześniu 1934 r. Litwa, przystępując do odnowionego porozumienia Łotwy i Estonii z 1923 r., praktycznie przyczyniła się do zrealizowania koncepcji tzw. małego związku bałtyckiego. Jednakże w połowie lat trzydziestych minionego stulecia, w perspektywie niebezpieczeństwa agresji hitlerowskiej, akt ów nie odegrał już znaczącej roli. Gorzko brzmią słowa oceny polityki Piłsudskiego wobec Bałtów i Finlandii, jakie zapisał w swojej historii

²⁸ H. Rebas, *Barriers to Baltic cooperation*, w: T. Jundzis, *The Baltic States at historical crossroads*, Riga 1998, s. 328.

²⁹ J. Lubelski, *Związek Bałtycki i Trzecia Europa*, op. cit., s. 200–202.

Polski – bądź, co bądź piłsudczyk – Stanisław Cat Mackiewicz: „polityka Piłsudskiego, dążąca zawsze do uzyskania maksimum samodzielności politycznej Polski, wyraża się w usiłowaniach zbudowania dookoła Polski systemu państw, które by wraz z Polską przedstawiały siłę poważniejszą, gotową oprzeć się samodzielnie przynajmniej albo Niemcom albo Rosji. Trzeba powiedzieć, że ta polityka nie zawsze się udaje. Państwa bałtyckie są przez nas przesadzane jako siła. Wyciągnięte wzdłuż granicy rosyjskiej, nie mają – poza jedną Finlandią – możliwości wojowania z Rosją. Państwa bałtyckie istnieją dlatego, że istnieje Polska, ale absolutnie nie zdają sobie z tego sprawy [...] Piłsudski miał rację – niepodległość tych wszystkich państw, łącznie z Finlandią, a zapewne łącznie i z Szwecją i Norwegią, była związana z niepodległością Polski – ale one tego nie rozumiały. Zapewne wojna 1939 r. wyjaśni niejedno w głowach polityków tych państw [...] w więzieniach lub na emigracji”³⁰.

Projekt Bloku Międzymorza. Inna koncepcja polskiej polityki zagranicznej była związana z postulatem utworzenia Trzeciej Europy, nazywanym też projektem Bloku Międzymorza. Trzecia Europa miała się rozciągać od Bałtyku po Adriatyk, ale jej skład nie był do końca sprecyzowany. Jej fundamentem miała być wspólna granica polsko-węgierska, w innej wersji zaś – horyzontalna oś Warszawa–Rzym. Historycy zajmujący się problematyką międzynarodową międzywojnia zdają się mówić jednym głosem: *koncepcja Trzeciej Europy była nierealna!* Taką opinię prezentują Henryk Batowski, Andrzej Skrzypek i Piotr Łossowski. W skład Trzeciej Europy miała wchodzić Polska – jako inicjatorka, Litwa i Łotwa oraz ewentualnie Estonia i Słowacja. Brane też było pod uwagę stworzenie dużego ugrupowania państw położonych między Bałtykiem a Adriatykiem oraz między Morzem Białym a Morzem Czarnym. Od Finlandii po Rumunię blok taki miał stanowić siłę odgradzającą Niemcy od Rosji³¹.

Europa lat trzydziestych XX wieku zdawała się rozpadać na dwa obozy: państw sygnatariuszy paktu antykominternowskiego oraz demokracji zachodnich. Józef Beck³², chcąc utworzyć blok państw „od Skandynawii po Adriatyk”, dążył do politycznego podziału Europy. Nie ma żadnego dokumentu programowego, umożliwiającego dokładniejszy opis tego, czym miałyby być Trzecia Europa. Wiadomo, że Beck planował zbudować ją na gruzach Czechosłowacji. Podobnie, jak Piłsudski, nie uważał jej bowiem za trwały składnik układu sił w Europie Środkowej. Stąd pogląd, że oś Warszawa–Rzym mogłaby równie dobrze stać się podstawą koncepcji Trzeciej Europy. Dalej, Beck nie zrezygnował z zainteresowania projektem Skandynawów. Jak więc widzimy, nowy blok miał się rozciągać od Bałtyku po Adriatyk, ale jego skład nie był

³⁰ S. Mackiewicz (Cat), *Historia Polski*, Londyn 1941, s. 207.

³¹ J. Lubelski, *Związek Bałtycki i Trzecia Europa*, op. cit., s. 202.

³² Józef Beck, polski polityk, dyplomata, bliski współpracownik Józefa Piłsudskiego, pułkownik dyplomowany artylerii Wojska Polskiego, minister spraw zagranicznych RP.

do końca sprecyzowany. Jak pisze Michał Zacharias³³ w swojej historii polityki zagranicznej II RP, „idea międzymorza nie była koncepcją nową. Nawiązywała do działań podejmowanych już w poprzednim dziesięcioleciu. Sprowadzała się do przeświadczenia, że państwa położone między Bałtykiem, Adriatykiem i Morzem Czarnym winny ze sobą współpracować pod ogólnym kierownictwem Polski. Współdziałanie tych krajów miało być przeciwwagą dla rosnących wpływów Niemiec oraz Związku Sowieckiego”.

Włodzimierz Wakar³⁴ był jednym z twórców koncepcji „Międzymorza”, to jest sojuszu narodów państw położonych między Bałtykiem a Morzem Czarnym. Jednocześnie wyznawał ideę prometeizmu, rozbicia Imperium Rosyjskiego na państwa narodowe. Koncepcje swoje przedstawił w pracy *Związek ludów wyzwolonych* (1919), a rozwinął je w eseju historycznym *Idea jagiellońska w dobie obecnej* (1920).

Koncepcja „Trzeciej Europy” tym się różni od wcześniej wymienionej, że pojawia się najpóźniej, w momencie rozkładu systemu wersalskiego. W drugiej połowie lat trzydziestych XX wieku dochodzi do zmiany układu sił politycznych w Europie. W owym czasie Polska starała się ożywić stosunki polityczne ze Skandynawią, temu właśnie służyła wizyta delegacji szwedzkiej w Warszawie (25–27 sierpnia 1937 r.). Wizyta szwedzkiego gościa została poprzedzona analizą sytuacji wokół Bałtyku na zwołanym w Gdańsku zjeździe konsulów Morza Bałtyckiego. Następnie minister Beck złożył wizytę w Sztokholmie (25–27 maja 1938 r.), odnotowując: „Most łączący Polskę z Zachodem i naszymi zachodnimi przyjaciółmi widziałem raczej drogą przez Bałtyk i solidne narody skandynawskie”. Wizyta polskiego ministra w Oslo (1–5 sierpnia 1938 r.) także zakończyła się bez podjęcia konkretnych inicjatyw.

W latach II wojny światowej generał RP Władysław Sikorski, jako premier rządu na uchodźstwie, podejmował próby wyciągnięcia wniosków z nieudanych przedsięwzięć integracyjnych polskiego rządu z lat trzydziestych minionego stulecia. W latach 1940–1941 powstawał projekt federacji Polski z Czechosłowacją. W przeciwieństwie do Becka, który lekceważył południowych sąsiadów, minister Sikorski uważał ich za naturalnych sojuszników. Po II wojnie światowej na próby zacieśniania politycznej współpracy w regionie bałtyckim było już za późno³⁵.

W wyniku wojny, ZSRR powiększył swoje terytoria o 678 tys. km², zamieszkałych przez 20 mln ludzi. Były to tereny zachodniej Ukrainy, Białoruś, Karelia, Litwa, Łotwa, Estonia, północna Bukowina, Besarabia, Tuwa, Ukraina Zakarpacka, Obwód Kaliningradzki, południowy Sachalin i Wyspy Kurylskie.

³³ M.K. Kamiński, M.J. Zacharias, *W cieniu zagrożenia. Polityka zagraniczna Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1939*, Warszawa 1993, s. 213–214.

³⁴ Włodzimierz Wakar – ekonomista i statystyk, polski działacz niepodległościowy i samorządowy; publicysta. Wieloletni profesor Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.

³⁵ J. Lubelski, *Związek Bałtycki i Trzecia Europa*, op. cit., s. 202–205.

Kraje bałtyckie uzyskały status republik związkowych. Koniec II wojny światowej w oczywisty sposób zawiesił na dziesiątki lat możliwość porozumienia się Polski, krajów Europy Środkowej i państw bałtyckich.

Jan Kloczkowski, poszukując wyjaśnienia niepowodzeń polskiej geopolityki lat dwudziestych XX wieku, pisze: „nie tylko Ententa, ale również ludność wschodnioeuropejskiego Międzymorza zachowała w pamięci raczej doświadczenie potęgi Rosji (i Niemiec), którą mogłyby zrównoważyć – gdyby chciały – mocarstwa zachodnie, nie zaś osamotniona Polska, startująca przecież w 1918 r. z tego samego pułapu co pozostałe pozbawione własnej państwowości narody tego regionu”³⁶.

Polskie historyczne doświadczenia i starania utworzenia federacji środkowo-europejskiej powinny być realizowane w sposób przekonujący, iż integrując się wokół pomysłu Polski – kraju największego w regionie – mniejsze państwa nie ucierpią, a wręcz przeciwnie, skorzystają. Wielkim problemem są tu naturalne różnice w pamięci historycznej. Kraje w naszym regionie mają rozmaite, nieraz nie do pogodzenia wspomnienia dziejowe, a także mnogość konfliktów narodowościowych pomiędzy naszymi potencjalnymi partnerami, których nie należy lekceważyć.

Analizując wytyczne polityki zagranicznej państw bałtyckich w wymienionym okresie, można wyodrębnić trzy modele współpracy mającej doprowadzić docelowo do powstania Ententy Bałtyckiej³⁷.

Model estoński. Jesienią 1918 r. dwaj dyplomaci estońscy, Ants Piip i Kaarel Pusta opublikowali długie i niezwykle szczegółowe memorandum, w którym zaprezentowali wizję Estonii jako części szerszej Unii Bałtyckiej. Plan ten został początkowo przedstawiony w ministerstwie spraw zagranicznych Wielkiej Brytanii, a później także opublikowany w prasie. Myślą przewodnią rozważań obu autorów było założenie, że państwa położone wokół Morza Bałtyckiego mogą być podzielone na trzy zasadnicze grupy: państwa wschodnio-bałtyckie (Finlandia, Estonia i Łotwa), państwa Skandynawii i państwa południowo-bałtyckie (Polska, Litwa i Niemcy). Ta ostatnia grupa nie była uznana w myśl tego raportu za prawdziwie bałtycką, co prowadziło autorów do konkluzji, że tylko państwa Skandynawii w połączeniu z Estonią i Łotwą mogą stworzyć prawdziwą Unię Bałtycką³⁸. Równoległe państwa bałtyckie od początku podejmowały wysiłki zmontowania „małej” Ententy Bałtyckiej, obejmującej Estonię, Łotwę i Litwę, bądź tylko dwa spośród tych państw.

Idea swoistej jedności pomiędzy Estonią i Finlandią zaprezentowana w tym planie znalazła swoje odzwierciedlenie także w innej inicjatywie z 1919 r., która nosiła nazwę „fińskiego mostu”. Miała ona jednakże charakter tymcza-

³⁶ J. Kloczkowski, *Przekłete miejsce Europy? Dylematy polskiej geopolityki*, Kraków 2008, s. 7–23.

³⁷ Zob. M. Lehti, *Baltoscandia as a National Construction*, op. cit., s. 33–37.

³⁸ *Ibidem*, s. 35.

sowy i była spowodowana zwiększoną pomocą Finlandii dla Estonii podczas najtrudniejszego okresu walki o niepodległość, kiedy m.in. Finowie wysłali do Estonii do walki przeciw Czerwonej Rosji niewielki ochotniczy kontyngent wojskowy³⁹.

Estończykom udało się w tym okresie wejść w sojusz z Łotyszami. Traktat pomiędzy tymi państwami podpisany został już 7 lipca 1921 r., jednakże nie został na skutek różnych trudności ratyfikowany. Wszystkie te kroki umożliwiły podpisanie 1 listopada 1923 r., a po kilku tygodniach ratyfikację, układu politycznego i wojskowego pomiędzy Estonią i Łotwą. Rozważana była wówczas sprawa sojuszu trójstronnego. Przedstawiciele Estonii, mając na względzie stanowisko Polski, wypowiedzieli się przeciw bliższemu związkowi z Litwą. W lutym 1934 r. upływał termin zawartego na dziesięć lat sojuszu estońsko-łotewskiego z 1923 r. Na kilka dni przed wygaśnięciem tej umowy – 17 lutego 1934 r. podpisane zostało w Rydze nowe porozumienie „o organizacji sojuszu pomiędzy Estonią i Łotwą”. Co najważniejsze, rządy Estonii i Łotwy formalnie proponowały Litwie przystąpienie do sojuszu wznowionego przez te państwa w dniu 17 lutego. Powyższa umowa bilateralna jest zatem traktowana jako częściowe podwaliny zawartego 12 września 1934 r. układu o Entencie Bałtyckiej (Estonia, Łotwa, Litwa). Przybyły do Rygi estoński minister spraw zagranicznych Julius Seliamaa po podpisaniu układu oświadczył, iż wobec zmian zachodzących w Europie ściślejsza współpraca małych państw staje się konieczna⁴⁰.

Trzy lata później, bo już w 1937 r., rozległy się w Estonii charakterystyczne głosy, które negowały w zasadzie sens Ententy Bałtyckiej. Wyrażały one poglądy części społeczeństwa. Tak np. Jaan Tonisson⁴¹ uważał, iż Estonia położona jest na uboczu, z dala od linii głównych napięć i ewentualnych pól bitewnych mocarstw wschodnioeuropejskich. Stąd wyciągał wniosek, iż neutralność Estonii nie zostałaby naruszona, gdyż byłaby dogodna dla walczących stron. Należy więc zerwać z przymierzem bałtyckim i obrać orientację skandynawską, jak to uczyniła Finlandia⁴².

Model łotewski. Propozycje łotewskie tylko w niewielkim stopniu różniły się od tych zaproponowanych przez Estonię i podobnie jak w pierwszym modelu zawierały postulat utworzenia ścisłego związku pomiędzy państwami bałtyckimi a Skandynawią. Jedną z alternatyw był podział regionu również na trzy części, jednakże w inny sposób niż zaproponowali to Piips i Pusta. Zdaniem

³⁹ Z. Kiaupa, A. Maesalu, A. Pajur, D. Straube, *The History of the Baltic Countries*, Tallinn 2002, s. 137. Na temat udziału innych ochotniczych formacji zbrojnych w estońskiej wojnie domowej zob. K. Jaanson, *Soldiers of fortune: Swedish and Danish volunteers in the Estonian civil war, 1918–1920*, Tallinn 1988.

⁴⁰ P. Łossowski, *Kraje bałtyckie w latach przełomu 1934–1944*, Warszawa 2005, s. 18.

⁴¹ Ilmar Tonisson, wówczas młody naukowiec, syn czołowego polityka estońskiego okresu parlamentaryzmu, Jaana Tonissona. Ibidem, s. 37.

⁴² Ibidem.

władz łotewskich, region dzielił się na: Skandynawię, grupę bałtycką i grupę fińsko-estońską. Grupa bałtycka miała składać się z Łotwy, Litwy, a także z części terytorium Białorusi i Prus Wschodnich. Dodatkowo, wschodnia część regionu miała zostać podzielona na subregiony wedle wytycznych narodowościowych⁴³.

Warto w tym kontekście wspomnieć o stworzonym wspólnie przez uchodźców politycznych z Łotwy i Litwy planie unii pomiędzy oboma krajami, który jednak nie miał żadnych szans powodzenia⁴⁴. Polscy historycy, znawcy tematu, A. Skrzypek, P. Łossowski, uważają, iż to na Łotwie nasilały się od początku powstania państw bałtyckich nie tylko głosy, lecz i konkretne zabiegi na rzecz utworzenia „małego Związku Bałtyckiego”. Twierdzą oni, że to zachęty łotewskie spotykały się w sojuszniczej Estonii na ogół z przychylnym echem i poparciem, a nie odwrotnie. Nie przypadkiem także właśnie na Łotwie zawiązało się towarzystwo pod nazwą Unia Bałtycka.

Model litewski. Dotychczasowe dzieje Litwy miały inny przebieg niż historia dwóch pozostałych państw bałtyckich, co wpływało w zasadniczy sposób na postrzeganie przyszłych możliwości współpracy. Dla Litwinów głównym zagrożeniem pozostawała Polska, ze swoją kulturą i kilkusetletnią obecnością na ziemiach litewskich. Pojawiały się mimo to projekty stworzenia takiej formy unii bałtyckiej, w której znajdowało się miejsce dla obu państw⁴⁵. W 1918 r. Jonas Slipulas opublikował w Sztokholmie książkę zatytułowaną *Republika Litwy i Łotwy a Unia Państw Północnych*. Główna idea litewskiej dyskusji widoczna jest już w samym tytule pracy. W zamyśle autora Litwa i Łotwa miały stworzyć państwo dualistyczne, które następnie miało zostać włączone w ramy szerszej Unii Bałtyckiej. Ideę tę sprecyzował żyjący w Paryżu litewski filozof, Oscar Vladislav de Lubiszcz-Milosz, który uważał, że państwo litewsko-łotewskie w sposób naturalny powinno wejść w sojusz z Estonią. Ta ostatnia, będąc w dobrych stosunkach z Finlandią, dałaby początek szerszej wspólnotie państw należących do Regionu Morza Bałtyckiego⁴⁶.

Litwini ze sceptycyzmem odnosili się do sojuszu estońsko-łotewskiego, dostrzegając w nim liczne słabości, np. poseł litewski w Tallinie w sprawozdaniu w 1929 r. zwracał uwagę, iż ogólna atmosfera panująca między sojusznikami jest oziębła. Mimo wysiłków ze strony Łotyszów „Estończycy im nie ufają i chłodno przyjmują gesty przyjaźni”⁴⁷. Poza tym zasadniczą przeszkodą stojącą

⁴³ M. Lehti, *Baltoscandia as a National Construction...*, op. cit., s. 35.

⁴⁴ K. Jaanson, *The Baltic Sea Region in International Relations of the Twentieth Century: the Seminal Nature of the Interwar Period*, „Journal of the Baltic Studies” 2001, t. XXXII, nr 3, s. 269.

⁴⁵ M. Lehti, *Baltoscandia as a National Construction...*, op. cit. s. 37.

⁴⁶ B.J. Kaslas, *The Baltic Nations – The Quest for Regional Integration and Political Liberty: Estonia, Latvia, Lithuania, Finland, Poland*, Pittson 1976, s. 118–121.

⁴⁷ J. Krikštopaitis, A. Rimaitė, *Saugi valstybė: idėja ir tikrovė*, Vilnius 2004, s. 55–69.

na drodze do przystąpienia Litwy do Związku Bałtyckiego był jej otwarty spór z Polską. Rząd litewski mimo wszystko chętnie przystąpiłby do sojuszu, gdyby mógł liczyć, że w zamian za to uzyska aktywne poparcie Łotwy i Estonii w kwestii wileńskiej. Jednakże państwa te wyraźnie odżegnywały się od tej sprawy, nie chcąc psuć swoich stosunków z Polską⁴⁸. Wreszcie nie bez znaczenia był fakt, że na Litwie od grudnia 1926 r. istniał reżim autorytarny, zaś na Łotwie i w Estonii panowała demokracja parlamentarna.

Rok 1933 przyniósł nowe fakty w kwestii Ententy Bałtyckiej. Oficjalnie stanowisko rządu litewskiego pozostawało jednak niezmienione. W tym czasie na postawę Litwinów coraz silniej zaczął oddziaływać niepokój co do dalszych losów Kłajpedy. Mnożące się na Litwie głosy opozycji bez zastrzeżeń opowiadały się za utworzeniem związku państw bałtyckich. Zapewne opozycja zdawała sobie sprawę z tego, iż bez zmiany położenia międzynarodowego państwa litewskiego, groziła jej izolacja.

25 kwietnia 1934 r. posłowie litewscy w Rydze i Tallinie wręczyli memorandum, które precyzowało poglądy rządu litewskiego na sposoby i płaszczyznę ustanowienia więzów sojuszniczych pomiędzy Litwą a jej północnymi sąsiedziami. Propozycje litewskie przyjęte zostały życzliwie na Łotwie i w Estonii.

Układ o Entencie Bałtyckiej stanowił – w określonym sensie – połączenie postanowień sojuszu estońsko-łotewskiego z 17 lutego 1934 r. z propozycjami zawartymi w memorandum litewskim z 25 kwietnia tegoż roku. Z dwoma wyjątkami – Ententa Bałtycka nie opierała się na żadnym układzie wojskowym i nie wiązała kontrahentów klauzulami o pomocy zbrojnej.

Zawarcie układu o Entencie Bałtyckiej nastąpiło zgodnie w Genewie 12 września 1934 r. Podpisy pod tym dokumentem złożyli ministrowie spraw zagranicznych: Estonii – Julius Seliamaa, Łotwy – Vilhelm Munters, Litwy – Stasys Lozoraitis. We wstępie układu podkreślono, iż opiera się on na zasadach Paktu Ligi Narodów. Sam tekst składał się z 9 artykułów z terminem ważności 10 lat⁴⁹.

Z kolei koniec Ententy Bałtyckiej był przesądzony. W dniach 14–16 marca 1940 r. odbyła się jeszcze w Rydze XI ostatnia Konferencja Ententy Bałtyckiej, podczas której miało miejsce spotkanie ministrów spraw zagranicznych Litwy, Łotwy i Estonii. Przywódcy krajów bałtyckich doskonale zdawali sobie sprawę, w jak trudnej znaleźli się sytuacji, bowiem pamiętali, że na przełomie września i października 1939 r. rząd sowiecki⁵⁰ w sposób ультимatywny zażądał kolejno od

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ P. Łossowski, *Kraje bałtyckie w latach przełomu 1934–1940*, op. cit., s. 25.

⁵⁰ Określenie to wywodzi się od rosyjskiego słowa *sowiet*, co w tłumaczeniu na język polski oznacza „rada”. Nazwę Imperium Rosyjskie, zastąpiono po rewolucji październikowej, nazwą – *Союз Советских Социалистических Республик, СССР*, co w bezpośrednim przekładzie na język polski brzmi „Związek Sowieckich Socjalistycznych Republik”. W 1917 r. w Rosji władzę przejęły rady robotnicze (ros. *sowiety*), które władzały na poziomie gmin. Najwyższą

Estonii, Łotwy i Litwy zgody na wprowadzenie swoich wojsk. Przy zachowaniu największej ostrożności właśnie w tej, tak trudnej sytuacji dochodziły jednak do głosu tendencje do zbliżenia, do trzymania się razem. Tak więc na porządku dziennym konferencji stanęły problemy zacieśniania współpracy w dziedzinie politycznej i gospodarczej. W komunikacie końcowym podkreślano znaczenie polityki neutralności w panującej obecnie sytuacji międzynarodowej, a także trzymania się republik bałtyckich z dala od wszelkich konfliktów⁵¹.

Trzy miesiące później rząd ZSRR w obliczu zmieniającej się sytuacji wojennej doszedł do wniosku, iż przyszedł już czas na zagarnięcie państw bałtyckich, ostateczne położenie kresu ich istnieniu. Nieprzypadkowo forma likwidacji Ententy Bałtyckiej nastąpiła bardzo szybko. Już 2 lipca 1940 r. „ludowy rząd” Litwy anulował porozumienie zawarte 12 września 1934 r., przerywając działalność Ententy Bałtyckiej z dniem 3 lipca 1940 r.⁵²

Reasumując, po pierwsze, mimo wielu głosów krytyki i obiektywnych niepowodzeń polskiej polityki zagranicznej, początku XX wieku, większość badaczy i polityków polskich zgodna jest, że koncepcje Piłsudskiego dają się odczytać jako swojego rodzaju testament. Jak pisze Andrzej Nowak, kierunek tego testamentu możemy rekonstruować na podstawie jednej z narad zaufanego kręgu współpracowników, którym Piłsudski, przygotowując się już do odejścia, pragnął przekazać istotę swojej geopolityki. Warto zaznaczyć, że wśród politologów, badaczy stosunków międzynarodowych i ogólnie znawców tematyki odżywa zainteresowanie omawianymi wyżej projektami politycznymi i międzynarodowymi. Koncepcje Związku Bałtyckiego i Trzeciej Europy można interpretować jako próby tworzenia przeciwwagi zarówno dla Moskwy, jak i dla Berlina. Można także dopatrywać się politycznej woli rekonstrukcji obszarów między Niemcami i Rosją, swego rodzaju uaktualnienia idei jagiellońskiej w polskiej polityce. Należałoby się zastanowić, czy po ponad półwiecznej prze-

---

władzę w państwie stanowił – *Sownarkom*, czyli skrót od Rada Komisarzy Ludowych. Stąd też wywiodła się nazwa kraju rządzonego przez takie rady (*sowiety*), oraz funkcjonujące w całym zachodnim świecie określenie obywateli tego kraju, nazywanych od tej pory *Sowie-tami*. Forma *sowiecki*, *Sowieci* była używana częściej przed II wojną światową, a następnie w prasie emigracyjnej oraz publikacjach drugiego obiegu. Użycie tej formy sygnalizowało dystans lub wrogość wobec ZSRR i w okresie stalinowskim mogło być przyczyną uwięzienia. Obecnie ta forma może wywoływać skojarzenia pejoratywno-emocjonalne, aczkolwiek w literaturze historycznej i nie tylko jest uważana za poprawną.

⁵¹ K. Navickas, *TSRS vaidmuo, gigant Lietuva nuo imperialistinės agresijos 1920–1940 metais*, Vilnius 1966, s. 297–298.

⁵² Państwa bałtyckie nie zdawały sobie sprawy z tego, iż los ich państwowości, w tym trójstronnej współpracy na poziomie rządowym, traci na znaczeniu w rezultacie układu niemiecko-radzieckiego Ribbentrop-Mołotow z 23 sierpnia 1939 r. W tajnej klauzuli tej umowy Łotwa i Estonia przechodzą do sowieckiej, zaś Litwa do niemieckiej strefy interesów. V. Žalys, *Del karinio bendradarbiavimo Baltijas Antantes sistemoje (1939–1940)*, w: *Lietuvos istorijos metraštis 1988 metai*, Vilnius 1989, s. 61–62.

rwie – Polacy w ogóle powinni skorzystać z polskich bogatych doświadczeń w próbach ustanowienia „nowej Europy”, a jeśli tak, to w jaki sposób.

Po drugie, idea współdziałania państw bałtyckich sięga niemal pierwszych dni ich istnienia. Już od 1919 r. przedstawiciele tych państw obradowali nad sposobami wspólnego kształtowania swojego bezpieczeństwa, uzgadniania posunięć politycznych i wojskowych, rozwijania współpracy gospodarczej.

Po trzecie, przykład nieudanej próby integracji państw bałtyckich w okresie międzywojennym dowodzi, iż w każdym związku międzynarodowym występować musiał jeden członek silniejszy, przejawiający najwięcej inicjatywy, i wokół niego skupiały się pozostałe państwa. W danym przypadku taką rolę usiłowała pełnić Łotwa, lecz przeciwko jej przewodnictwu podnosiły się głosy sprzeciwu.

Po czwarte, Ententa Bałtycka była charakterystycznym przypadkiem występującym w ówczesnej Europie, a mianowicie dominacji interesów jednostkowych, partykularnych nad szerzej pojmowanymi korzyściami, możliwymi do osiągnięcia na drodze pracy zbiorowej. Państwa bałtyckie były wówczas bardziej wyczulone na punkcie własnego interesu narodowego, swojego prestiżu. W tej sytuacji zacieśnianie współpracy na zasadzie równości i dobrowolności było rzeczą niezmiernie trudną.

Po piąte, inicjatywa integracji państw bałtyckich spotkała się w środowisku międzynarodowym z obojętnością – Ententa Bałtycka była przedmiotem, a nie podmiotem posunięć dyplomacji międzynarodowej, a dla ZSRR niewygodnym elementem⁵³.

Po szóste, do osiągnięć Ententy Bałtyckiej nie można zaliczyć jej działalności na polu politycznym, natomiast w literaturze przedmiotu podkreśla się, iż istnienie Ententy wzmocniło związki gospodarcze trzech państw, a także wysiłki republik bałtyckich utrzymania się z dala od wszelkich konfliktów – podkreślano znaczenie polityki neutralności⁵⁴. Jeszcze więcej zdołano uzyskać na polu zbliżenia intelektualnego i kulturalnego sąsiednich narodów⁵⁵. Mimo wszelkich trudności i wad najważniejsze jest to, iż Ententa Bałtycka stworzyła ważny precedens, zachęcający przykład zbliżenia, do którego dziś próbują nawiązywać suwerenne i niepodległe państwa bałtyckie.

* * *

Polskie i bałtyckie związki w Regionie Morza Bałtyckiego oraz podejmowane przez nie w przeszłości wysiłki integracyjne stanowią niepozabawiony znaczenia element sytuacji międzynarodowej w Europie XXI wieku. Coraz

⁵³ P. Łossowski, *Kraje bałtyckie...*, op. cit., s. 47-49.

⁵⁴ Ibidem, s. 45.

⁵⁵ A. Gaigalaite, *Stasio Lozoraičio politinė veikla, w: Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, Kaunas 1999, s. 327.

częściej zaczynają zwracać większą uwagę badaczy polskich. Należy stwierdzić jednoznacznie, iż Polska i państwa bałtyckie – podobnie jak w okresie międzywojennym – mają różne interesy i cele w polityce regionalnej. Model polskiej współpracy na początku XXI wieku to czynne zaangażowanie w procesy integracyjne w Europie Bałtyckiej, i ta teza zostanie przedstawiona i uzasadniona poniżej. Natomiast państwa bałtyckie koncentrują się na trójstronnej współpracy, przede wszystkim zależy na tym Litwie i Łotwie, a dopiero na drugim miejscu zajmują się kwestią zintegrowanego regionu w obrębie Basenu Bałtyckiego.

Region Morza Bałtyckiego, kiedyś podzielony ze względu na konflikt Wschód–Zachód, dziś staje się biegunem rozwojowym UE, ważnym miejscem wymiany politycznej, ekonomicznej i kulturowej. Wskutek wytrwałej i konsekwentnej walki Polski i państw bałtyckich z Europą Środkowowschodnią dochodzi do postępującego rozpadu Związku Radzieckiego, bloku socjalistycznego. Moskwa uznała niepodległość walczących państw na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku. To, co jeszcze nie tak dawno wydawało się nieprawdopodobne, stało się faktem. Co więcej, Polska i państwa bałtyckie w kolejnych latach osiągnęły postęp. Utrwaliły swoją niezależność na polu gospodarczym, militarnym – Polska pierwsza przystąpiła do Sojuszu Północnoatlantyckiego i w tej sprawie lobowała na rzecz państw bałtyckich, a w 2004 r. państwa wspólnie przystąpiły do UE.

Wśród priorytetów polskiej polityki zagranicznej ważne miejsce zajmuje rozwój współpracy regionalnej w ramach powstałej na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku struktury tzw. nowego regionalizmu, a w tym inicjatyw: Euroregion Bałtyk, Rada Państw Morza Bałtyckiego oraz współpraca i rozwój tzw. twardego bezpieczeństwa NATO w obrębie regionu bałtyckiego.

Euroregion Bałtyk obejmuje obszary gmin i województw położonych na terytorium sześciu krajów: Polski, Rosji, Litwy, Łotwy, Szwecji oraz Danii, o łącznej powierzchni około 58 tys. km²⁵⁶. Współpracę w ramach Euroregionu Bałtyk⁵⁷ o charakterze samorządowo-rządowym Polska, a także Litwa i Łotwa, traktują jako drogę wiodącą do przełamania dotychczasowych podziałów, istniejących stereotypów, kształtowania stabilnego i bezpiecznego środowiska regionalnego. Dzięki tej inicjatywie następuje tworzenie nowych powiązań we wszystkich sferach życia państwowego, a także jest ona czynnikiem ułatwiającym przysłą integrację w ramach szerszych struktur, do których Polska, Litwa i Łotwa aspirują. Duże znaczenie przywiązuje się do takich dziedzin współpracy regionalnej, jak rozwój gospodarczy, rozbudowa infrastruktury, współpraca w dziedzinie telekomunikacji, ochrony środowiska, turystyki, ale także w dziedzinie tzw. nowych zagrożeń, jak zorganizowana przestępczość

⁵⁶ Stowarzyszenie Gmin RP Euroregionu Bałtyk, <http://www.eurobalt.org.pl> (12.02.2012).

⁵⁷ Euroregion Bałtyk, <http://www.eurobalt.org.pl> (12.03.2011).

międzynarodowa, zapobieganie katastrofom ekologicznym, przemysł narkotyków itp.

Idea utworzenia Euroregionu powstała prawie równocześnie wśród polityków i działaczy gospodarczych południowo-wschodniej Szwecji oraz północno-wschodniej Polski. Prace organizacyjne trwały bardzo krótko, pierwsza konferencja poświęcona możliwościom utworzenia Euroregionu (pod roboczą nazwą „Jantar”) odbyła się na przełomie lutego i marca 1997 r. w Malborku, a 22 lutego 1998 r. podpisano Porozumienie o utworzeniu Euroregionu Bałtyk.

Udział Polski we współpracy w regionie Bałtyku wiąże się przede wszystkim z zwornikową rolą regionów (województw) północnych kraju w kontaktach bałtyckich i z Rosją. Ten atut położenia przestrzennego widać szczególnie w sieci transportowej, wiodącej z północy na południe. Chodzi tutaj przede wszystkim o tzw. TEM (*Trans-European Motorway*) oraz tzw. TER (*Trans-European Railway*), czyli autostradę i linię kolejową wiodącą z Oslo, przez Göteborg, Karlskronę, Gdańsk, Łódź, aż do Katowic, a dalej do krajów Europy Południowej. Dlatego ważnym obecnie zadaniem jest wzmocnienie i usprawnienie infrastruktury transportowej o znaczeniu międzynarodowym. Nabiera ono znaczenia w perspektywie zakończenia w 2000 r. budowy mostu w Oresundzie, łączącego Szwecję z Danią, wówczas oczywistym jest, iż polski szlak może zostać zepchnięty na margines.

Euroregion Bałtyk jest jedną z największych tego typu organizacji w Europie zarówno pod względem liczby uczestniczących stron, obszaru oraz ludzi zamieszkujących te regiony. Terytorium Euroregionu to na terenie Polski województwa pomorskie i warmińsko-mazurskie, na terenie Federacji Rosyjskiej Obwód Kaliningradzki, na terenie Litwy Kłajpeda i Okręg Kłajpedzki, na Łotwie Kurlandzki Okręg Planistyczny (zachodnia Łotwa), na terenie Szwecji województwa Blekinge, Kalmar, Kronoberg, na terenie Danii wyspa Bornholm.

Euroregion Bałtyk ma charakter samorządowo-rządowy, w pracach Euroregionu uczestniczą przedstawiciele władz samorządowych i państwowych. Struktura organizacyjna jest typowa dla Euroregionów, najwyższym organem jest Rada, która ze swojego składu wyłania Prezydium, pracami Rady i Prezydium kieruje prezydent Euroregionu. Rada obraduje co najmniej dwa razy w roku, Prezydium od 4–6 razy w roku, decyzje podejmowane są na zasadach konsensusu. Funkcja prezydenta jest pełniona kolejno przez przedstawiciela każdej ze stron umowy, rotacja następuje po rocznej kadencji. W Euroregionie działają grupy robocze, które powoływane są jako stałe, do rozwiązywania problemów długofalowych, lub tematyczne do rozwiązania doraźnego problemu.

Działalność bieżąca w ramach Euroregionu jest koordynowana przez Narodowe Sekretariaty zlokalizowane w Bałtyjsku (Rosja), Kłajpedzie (Litwa), Rydze (Łotwa), Ronne (Dania) lub rotacyjnie w Karlskronie, Kalmarze, Växjö (Szwecja). Rada Euroregionu podjęła bardzo ważną decyzję, tworząc

od 1 lipca 2004 r. Stały Międzynarodowy Sekretariat Euroregionu, który działa w strukturze Sekretariatu polskiego w Elblągu. Stały Międzynarodowy Sekretariat jest finansowany przez każdą ze stron i jest to pierwsze wspólne finansowe przedsięwzięcie w ramach Euroregionu. Euroregion Bałtyk wiąże bardzo duże nadzieje na podniesienie na wyższy poziom współpracy przez wzmocnienie wewnętrznej sieci współpracy oraz uruchomienie informacji zewnętrznej o pracach i osiągnięciach Euroregionu. Stronę polską w Euroregionie Bałtyk tworzą wojewodowie i marszałkowie Pomorza oraz Warmii i Mazur oraz Stowarzyszenie Gmin, do którego należy ponad 90 gmin i powiatów z terenu tych województw. Prezydentem Euroregionu w obecnej kadencji jest Marszałek Pomorski, Jan Kozłowski. Stowarzyszenie Gmin jest organizacją otwartą dla gmin i powiatów z terenu Pomorza oraz Warmii i Mazur, to znaczy, iż mogą one wstępować do Stowarzyszenia. Stowarzyszenie prowadzi działalność ukierunkowaną na: kompleksową obsługę programów pomocowych w ramach Phare CBC, akcje szkoleniowo-instruktażowe, kojarzy partnerów do współpracy transgranicznej, prowadzi działalność informacyjną w formie biuletynów, wystawienniczą, organizuje międzynarodowe spotkania i seminaria.

Euroregion Bałtyk realizował i realizuje programy pomocowe w ramach Phare Credo i Phare CBC oraz uczestniczy w realizacji programu INTERREG Seagull DevERB, którego beneficjentem jest strona szwedzka (jest to program wieloletni, którego celem jest określenie długoletniej strategii rozwoju Euroregionu Bałtyk).

Dzięki zarządzaniu Funduszem Małych Projektów w ramach programu Phare posiadamy bardzo dobre narzędzie wspierające realizację celów i priorytetów nie tylko polskiej części Euroregionu Bałtyk, ale całego obszaru działania Euroregionu. Współpraca transgraniczna umożliwia realizowanie projektów o charakterze ponadregionalnym i ponadnarodowym. Jako organizacja, która w statucie wymienia m.in. wspieranie działań mających na celu poprawę warunków życia ludzi zamieszkujących obszar przygraniczny, ułatwienie wzajemnych kontaktów czy zbliżanie lokalnych społeczności bardzo dobrze wypełnia priorytet Funduszu, który skierowany jest na działania typu „ludzie dla ludzi”.

Dziedziny, w których fundusz wspiera realizowane projekty to: wymiana kulturalna, rozwój demokracji lokalnej, transgraniczne studia i koncepcje rozwojowe, rozwój gospodarczy i turystyka. Na bazie tych dziedzin zrealizowano przedsięwzięcia, które często są kontynuowane już na wyższym poziomie współpracy transgranicznej.

Władze polskie, zarówno szczebla centralnego i regionalnego, uczestniczą aktywnie w promocji trzech dużych projektów współpracy w regionie Bałtyku:

1. „Zielony Pierścień Bałtyku”, dotyczy zachowania wartości terenów nadmorskich i pojeziernych oraz obszarów chronionych (Zielone Płuca Polski) dla rozwoju turystyki w przyszłym stuleciu oraz zachowania dziedzictwa

różnorodności biologicznej. Jego celem jest też redukcja zanieczyszczeń środowiska i ochrona jego walorów o znaczeniu europejskim, proekologiczne wykorzystywanie przestrzeni bałtyckiej.

2. Tworzenie sieci małych portów morskich (jachtowych) na Bałtyku (tzw. sieć *marin*), co wiąże się z tym, że sukces turystyki bałtyckiej jest silnie związany z rozwojem miejscowości nadmorskich i ośrodków znajdujących się w pojeziernych regionach państw Morza Bałtyckiego. Istota turystyki jachtowej polega na stworzeniu sieci *marin* oddalonych od siebie o jeden dzień żeglugi. Obecnie dąży się do zbudowania pierścienia tych portów poprzez porozumienie miast i promowanie rozwoju turystyki morskiej.
3. Tworzenie Hanzeatyckiego Traktu Rowerowego jako polskiej kontynuacji europejskiej ścieżki rowerowej zaczynającej się w Lizbonie, a kończącej się obecnie w niemieckim mieście Ahlbeck.

Odrębną kwestią jest współpraca Polski i Litwy z Obwodem Kaliningradzkim. Jej podstawą prawną jest: Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Federacji Rosyjskiej o Współpracy Północno-Wschodnich Województw RP i Obwodu Kaliningradzkiego, podpisana 22 lipca 1992 r. w Moskwie. Rosja, a w tym przypadku Obwód Kaliningradzki, nawiązała stosunki dyplomatyczne z niepodległą Litwą 9 października 1990 r., a ich podstawą jest Umowa o przyjaznej współpracy państw z 1994 r. podpisana w Wilnie. Litwa ma także podpisaną z Obwodem Kaliningradzkim Umowę o tzw. małym ruchu granicznym. Jest to ruch szczególny, uproszczony tryb przekraczania granicy państwowej, dający mieszkańcom prawo poruszania się w strefie przygranicznej bez wiz⁵⁸. Oficjalne stanowisko Polski i Litwy wobec Obwodu Kaliningradzkiego jest podobne i opiera się ono na przyjętej w tych państwach polityce zagranicznej na zasadzie niezmienności i nienaruszalności granic, choć ze względów bezpieczeństwa wskazana byłaby redukcja sił zbrojnych stacjonujących w tym obwodzie. Najważniejszymi kwestiami w stosunkach Polski i Litwy z Obwodem Kaliningradzkim są obecnie: przywrócenie swobodnej żeglugi w Cieśninie Pilawskiej i na Mierzei Kurońskiej, kwestie ekologiczne, zaopatrzenie obwodu w energię, likwidacja utrudnień w handlu spowodowanych wprowadzeniem ograniczeń ilościowych na import do obwodu niektórych towarów. Niezbędne jest też szybkie podjęcie ostatecznych decyzji w kwestii kierunku rozwoju obwodu i to zarówno na szczeblu centralnym, jak i regionalnym. Brak wyraźnej deklaracji i postępujących za nią rozwiązań prawnych i ekonomicznych poważnie utrudnia współpracę transgraniczną. Jednocześnie w rozwoju kontaktów gospodarczych między Polską, Litwą a Obwodem Kaliningradzkim przeszkadzają częste zmiany w ustawodawstwie i niestabilność systemu finansowego FR. Nie został do tej

⁵⁸ G. Vitkus, *Diplomatinė aporija: tarptautinė Lietuvos ir Rusijos santykių normalizacijos perspektyva*, Vilnius 2006, s. 20–25.

pory rozwiązany problem rozładunku towarów wwożonych do obwodu z Polski i Litwy, a warunki odprawy celnej wymagają poprawy⁵⁹.

Rada Państw Morza Bałtyckiego. Kolejną ważną inicjatywą państwową jest działalność Polski na forum Rady Państw Morza Bałtyckiego (RPMB) do współpracy z którą Polska gorąco zachęcała i promowała państwa bałtyckie. Jest to organizacja założona w 1992 r. w Kopenhadze, w skład której wchodzi wszystkie kraje bałtyckie, Unia Europejska reprezentowana przez Komisję Europejską oraz kilka innych państw unijnych⁶⁰. Podczas spotkania założycielskiego ustalono, że celem RPMB jest sprzyjanie stabilności i bezpieczeństwu w regionie oraz współpraca w zakresie: wspierania instytucji demokratycznych, gospodarki, ochrony środowiska, ochrony zdrowia, energetyki, kultury i edukacji, turystyki, komunikacji i transportu. Polska przewodziła Radzie dwa razy – pierwszy raz na przełomie 1994/1995 r., a drugi 2005/2006 r.⁶¹. Państwa bałtyckie stały na czele Rady w latach: Estonia 1993–1994 i 2003–2004, Łotwa 1996–1997 i 2007–2008, Litwa 1998–1999 i 2009–2010⁶².

W ramach RPMB i pod jej auspicjami działa kilkadziesiąt instytucji. Do najbardziej aktywnych należą: Subregionalna Współpraca Państw Morza Bałtyckiego, Związek Miast Bałtyckich, Bałtycka Konferencja Turystyczna, Program VASAB 2010, Bałtyckie Zrzeszenie Izb Przemysłowo-Handlowych, Komisja Helsińska, Organizacja Portów Bałtyckich, Ars Baltica, czy chociażby Stowarzyszenie Zamków i Muzeów Nadbałtyckich⁶³. Ze względu na mnogość bałtyckich organizacji i projektów, w których działa Polska, skupię się tylko na wybranych zagadnieniach. Na uwagę zasługują spotkania „na szczytach” premierów krajów nadbałtyckich. Trzecie takie spotkanie, z udziałem polskiego premiera, odbyło się w Rydze (Łotwa) w 1998 r. Podczas rozmów zwrócono szczególną uwagę na kształtowanie tożsamości regionalnej, opierającej się na więzach sąsiedzkich, wspólnej historii i dziedzictwie kulturowym. Przyjęto również projekt Bałtyckiego Pierścienia Energetycznego – wspólnej sieci, która ułatwi wymianę energii elektrycznej. Ponadto podjęto działania na rzecz intensyfikacji współpracy w takich dziedzinach, jak: transport, kultura, współpraca gospodarcza oraz ochrona środowiska⁶⁴.

⁵⁹ Wiele na ten temat: Č. Laurinavičius, *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai: XX amžius*, Vilnius 2005, s. 305 i 306.

⁶⁰ G. Gójska-Gdula, *Udział Polski we współpracy bałtyckiej*, w: B. Wizimirska (red.), *Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej*, Warszawa 2001, s. 145.

⁶¹ H. Ognik, *Rada Państw Morza Bałtyckiego*, w: *Europejskie struktury współpracy. Informator*, Warszawa 2004, s. 169.

⁶² D. Szacawa, *Zaangażowanie państw bałtyckich w działalność Rady Państw Morza Bałtyckiego*, Warszawa 2011, s. 111–119.

⁶³ Szerzej na ten temat M. Jankowiak, *Integracja Bałtycka*, <http://www.baltic-ukraine.com/pl/index.php/post/172> (20.06.2010).

⁶⁴ T. Palmowski, *Rola regionów transgranicznych w procesie integracji Europy Bałtyckiej*, Gdańsk 2000, s. 94–96.

Najważniejszą organizacją zajmującą się gospodarką, funkcjonującą pod patronatem RPMB, jest Stowarzyszenie Bałtyckich Izb Przemysłowo-Handlowych, założone w 1992 r. Obecnie zrzesza ono ponad 52 izby członkowskie, w skład których wchodzi ponad 400 tys. najróżniejszych przedsiębiorstw. Celem Stowarzyszenia jest poprawa konkurencyjności gospodarek, poszerzenie powiązań gospodarczych na obszarze bałtyckim oraz pokonywanie barier prawnych i instytucjonalnych przeszkadzających przedsiębiorcom⁶⁵.

Duże znaczenie ma Program VASAB 2010, rozpoczęty w 1992 r. W ramach tego programu polskie ministerstwo, odpowiedzialne za planowanie i rozwój przestrzenny, dąży do wspólnej strategii wdrażania programów dotyczących sieci osadnictwa, współpracy w dziedzinie transportu morskiego, planowania i rozwoju przestrzennego, uwzględniając również ochronę środowiska naturalnego. Jedna z konferencji poświęconych rozwojowi przestrzennemu odbyła się w 1993 r. w Gdańsku⁶⁶.

Polska jako członek RPMB była inicjatorem utworzenia Związku Miast Bałtyckich, który funkcjonuje od 1991 r., a sekretariat ma swoją siedzibę właśnie w Gdańsku. Organizacja ta skupia ponad 90 miast członkowskich – ze strony polskiej jest to 10 miast: Chojnice, Elbląg, Gdańsk, Gdynia, Koszalin, Łeba, Malbork, Pruszcz Gdański, Reda i Sopot. Z litewskich miast w skład wchodzi: Gorzdy, Kowno, Kłajpeda, Mariampol, Malaty, Połoga, Poniewież, Szawle, Wilno. Z łotewskich miast w skład Związku weszły: Cesis, Jekabpils, Jelgava, Jurmala, Lipawa, Rezekne, Ryga oraz Venstpils. Estońskie miasta to: Elva, Haapsalu, Jogeva, Jõhvi, Kärdla, Keila, Kuressaare, Maardu, Narwa, Paldiski, Parnawa, Sillamäe, Tallinn, Tartu, Viljandi, Võru⁶⁷. Celem organizacji jest współpraca pomiędzy miastami, wymiana doświadczeń, wspólne organizowanie różnych spotkań w dziedzinie kultury, promowanie dziedzictwa kulturowego tych miast oraz inicjowanie współpracy międzyrządowej w zakresie ochrony środowiska i rozwoju gospodarki⁶⁸.

Zagadnieniami transportu morskiego zajmuje się z kolei Organizacja Portów Bałtyckich RPMB, której celem jest zwiększenie ruchu towarowego oraz przewozu pasażerów pomiędzy miastami znajdującymi się nad Bałtykiem. W ramach tej organizacji współpracują ze sobą łotewskie Lipawa, Ryga i Ventspils oraz polski Gdańsk, Gdynia i Szczecin – Świnoujście⁶⁹. Poza tym warto wspomnieć o koncepcji Klastra Morskiego jako wyspecjalizowanej agendy polskiego forum przemysłów morskich w Regionie Morza Bałtyckiego.

⁶⁵ Ibidem, s. 105. Więcej o Radzie Państw Morza Bałtyckiego oraz podległych RPMB instytucjach i programach zob.: <http://www.cbss.st>.

⁶⁶ T. Palmowski, op. cit., s. 98–102.

⁶⁷ A. Zygierewicz, *Związek Miast Bałtyckich*, Warszawa 2005, s. 2; zob. też *Informacje Związku Miast Bałtyckich*, www.ubc.net (15.05.2011).

⁶⁸ Ibidem, s. 106–107.

⁶⁹ Ibidem, s. 107.

Polskie Forum Przemysłów Morskich powstało w styczniu 2004 r. Do 2010 r. odbyło się 7 sesji plenarnych⁷⁰.

W zakresie kultury warto zwrócić uwagę na Stowarzyszenie Muzeów i Zamków Regionu Morza Bałtyckiego, w ramach którego współpracują muzea i zamki takich miast, jak: Cesis, Turaida, Ryga, Bauska, Rundale, Malbork, Olsztyn, Frombork, Lidzbark Warmiński, Gdańsk, Słupsk oraz Darłowo. Zostało ono założone w 1991 r. w Malborku, a siedzibą jest Schleswig. Natomiast Ars Baltica, utworzona w 1991 r. promuje wzajemną wymianę kulturalną oraz organizuje koncerty, festiwale i inne spotkania ludzi kultury.

W dziedzinie edukacji aktywnie działa Program Uniwersytet Bałtycki, skupiający około 160 szkół wyższych regionu. Za pośrednictwem telewizji satelitarnej prawie 18 tys. studentów odbywa zajęcia pod opieką tysiąca wykładowców z kilku krajów regionu. Studia obejmują przede wszystkim zagadnienia ochrony środowiska i problemów dotyczących tego obszaru. Sieć uniwersytetów utworzono 28 lutego 2000 r. w Turku, w skład wchodzi polskie: Uniwersytet Gdański, Politechnika Gdańska, Akademia Medyczna w Gdańsku i Szkoła Główna Handlowa. Ze strony łotewskiej współpracują m.in. Uniwersytet Łotewski i Daugavpilski oraz Politechnika w Rydze⁷¹.

Kwestie współpracy regionalnej odnoszące się do ochrony środowiska są poruszane podczas spotkań nowej „Konwencji Helsińskiej”, utworzonej w 1992 r. w Helsinkach przez dziewięć państw. Szczególną uwagę zwraca się na kompleksowe działania w zakresie ochrony ekosystemu z uwzględnieniem środków zapobiegawczych chroniących Bałtyk, np. przed wyciekami ropy naftowej. Utworzono także specjalną agendę Baltic 21. W 1997 r. również Polska przystąpiła do wspólnego opracowania strategii dla sektorów gospodarki, z uwzględnieniem ochrony środowiska. Celem agendy Baltic 21 jest poprawa poziomu życia mieszkańców regionu przy jednoczesnym poszanowaniu istniejącego środowiska naturalnego.

Bezpieczeństwo i obronność w Regionie Morza Bałtyckiego. Państwa Basenu Morza Bałtyckiego, będące członkami UE, w sferze społeczno-politycznej, ekologicznej, gospodarczej, w tym przede wszystkim handlowej itd. osiągnęły wielkie sukcesy. Natomiast zapewnienie pełnego bezpieczeństwa i obronności w regionie gwarantowałoby przystąpienie Szwecji i Finlandii do NATO, na rzecz którego lobuje rząd Polski, podobnie jak w sprawie przystąpienia państw bałtyckich (Litwy, Łotwy, Estonii) Polska lobowała w 2004 r. Przystąpienie Szwecji i Finlandii do NATO sprawiłoby, że sojusznicze gwarancje bezpieczeństwa obejmą praktycznie cały Basen Morza Bałtyckiego (poza Rosją – Kaliningrad), co wzmocni znacznie środowisko bezpieczeństwa Polski i pozostałych państw regionu.

⁷⁰ *Polskie Forum Przemysłów Morskich*, <http://www.pfpm.pl/index.php?id=5> (20.06.2010).

⁷¹ T. Palmowski, op. cit., s. 104, 105, 117.

Osobną i szczególnie istotną dziedziną współpracy pomiędzy Polską a pozostałymi państwami regionu bałtyckiego są więc kwestie bezpieczeństwa i obronności. Polska zawarła m.in. umowy: o współpracy w dziedzinie obronności, o ochronie informacji niejawnych, o współpracy w ramach programu „Partnerstwo dla Pokoju”. Litewscy, łotewscy i estońscy oficerowie i podoficerowie szkolą się w polskich uczelniach wojskowych, od 1999 r. istnieje np. wspólny polsko-litewski batalion pokojowy LITPOLBAT, żołnierze litewscy wchodzi w skład polskich kontyngentów w Kosowie oraz Iraku.

W zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego i ogólnoswiatowego Polska i Łotwa szeroko współpracują z sobą. Od momentu uzyskania pełnej niezależności przez obydwu kraje, bardzo ważną kwestią stało się właśnie zagwarantowanie sobie bezpieczeństwa. Podstawą współpracy obydwu krajów w tym zakresie było podpisanie w Rydze 16 września 1992 r. Porozumienia o współpracy w dziedzinie wojskowej⁷².

W związku z nieprzychylną postawą Rosji, współpraca ograniczyła się początkowo do programu Partnerstwo dla Pokoju, który został powołany 10–11 stycznia 1994 r. na szczycie państw NATO w Brukseli. Celem programu była współpraca w zakresie bezpieczeństwa i obronności, zapobieganie kryzysom i konfliktom regionalnym, organizowanie misji pokojowych i wzajemna pomoc w sytuacji klęsk żywiołowych. Partnerstwo dla Pokoju stało się też dla Polski i Łotwy okresem przejściowym w drodze do NATO, pomagającym przystosować swoje armie do standardów Paktu⁷³.

Chęć przystąpienia do struktur NATO oraz przystosowywanie swoich armii do standardów Paktu Północnoatlantyckiego przyczyniły się do bliższej współpracy pomiędzy Polską i Łotwą. Już w 1994 r. Lech Wałęsa złożył wizytę w Rydze, gdzie rozmawiano o współpracy w ramach Partnerstwa dla Pokoju. Mówiono o możliwościach polskiej pomocy technicznej dla armii łotewskiej i sprzedaży polskiej broni w zamian za przeprowadzanie remontów silników okrętowych w łotewskich bazach remontowych. Podobnych spotkań było więcej, chociażby wizyta prezydent Łotwy Vairy Vike Freibergi w Polsce w dniach 26–27 lutego 2003 r., podczas której szefowie obydwu państw wyraziły chęć wspólnej walki z terroryzmem i poparły działania USA w Iraku.

Łotwa, wraz z pozostałymi państwami bałtyckimi, aktywnie przystąpiła do kreowania bezpieczeństwa w regionie, a Polska, zdając sobie sprawę ze znaczenia regionu bałtyckiego, szybko przyłączyła się do współpracy. Przejawem tego była pomoc Warszawy udzielona państwom bałtyckim, Litwie, Łotwie

⁷² Porozumienie między Ministerstwem Obrony Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej a Ministerstwem Obrony Republiki Łotewskiej o współpracy w dziedzinie wojskowości, podpisane w Rydze 16 września 1992 r.

⁷³ Ministerstwo Obrony Narodowej RP, www.mon.gov.pl, zob. także: North Atlantic Treaty Organization, <http://www.nato.int>.

i Estonii w tworzeniu ich struktur wojskowych. W 1994 r. utworzono BALBAT bałtycki batalion sił pokojowych⁷⁴.

W 1997 r. Polska przystąpiła do powołanej z inicjatywy Danii i Norwegii międzynarodowej grupy, która miała koordynować pomoc wojskową skierowaną do państw bałtyckich w ramach BALTSEA, i podległych BALTSEA programów⁷⁵, jak: BALTNET (Bałtycki Regionalny System Zarządzania Przestrzenią Powietrzną); BALTRON (Bałtycki Batalion Morski), czy BALDEFCOL (Bałtycka Akademia Obrony)⁷⁶.

Polska podjęła się pomocy w zintegrowaniu projektu BALTNET z systemem obserwacji przestrzeni powietrznej europejskiej części NATO oraz skoncentrowała się na usprawnieniu współdziałania sił morskich obu krajów, Polski i Łotwy, w ramach programu BALTRON. Polska pomoc dla Łotwy i innych krajów bałtyckich dotyczyła także szkolenia specjalistów, dostarczania sprzętu (w 2003 r. Polacy ponownie przekazali sprzęt inżynierski i amunicję) oraz dzielenia się swoimi doświadczeniami z modernizacji własnej armii.

Przystąpienie Polski w 1999 r. do NATO przyczyniło się do jeszcze większego zaangażowania Warszawy w sprawy bałtyckie. Polska udzieliła największego ze wszystkich członków NATO poparcia Litwie, Łotwie i Estonii. Na jubileuszowym szczycie NATO w 1999 r. prezydent Polski Aleksander Kwaśniewski podkreślił, że Sojusz nie może przestać na przyłączeniu Polski, Czech i Węgier, ale w przyszłości powinien przyjąć także inne kraje, w tym Łotwę. Podobne stanowisko Warszawa zajęła w kwestii przynależności Łotwy do UE⁷⁷.

W dniach 1–15 marca 2002 r. odbywały się najważniejsze manewry państw NATO i krajów sprzymierzonych z udziałem sił morskich, powietrznych i lądowych, sprawdzające gotowość w sytuacjach kryzysowych. Druga część ćwiczeń, dotycząca reagowania kryzysowego odbyła się w Polsce⁷⁸. Natomiast we wrześniu 2004 r. miały miejsce ćwiczenia militarne na Bałtyku – „Open Spirit 2004”⁷⁹.

Zdaniem dyrektora Departamentu Analiz i Strategii UKIE – Małgorzaty Kałużyńskiej⁸⁰, priorytetem polskiego przewodnictwa w Radzie Unii Europejskiej mogłoby być przeprowadzenie rewizji Strategii Unii Europejskiej dla Regionu Morza Bałtyckiego. Tematyka bałtycka mogłaby pozostać na agendzie wspólnotowej nawet przez cały rok, jako że po Polsce przewodnictwo

⁷⁴ A. Firewicz, *Litwa po raz drugi*, Toruń 2001, s. 261.

⁷⁵ B. Wizimirska (red.), *Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej*, Warszawa 1998, s. 164-165.

⁷⁶ Więcej o BALTSEA i podległych mu programach, zob. <http://www.baltsea.net>.

⁷⁷ Ministerstwo Spraw Zagranicznych Łotwy, <http://www.mfa.gov.lv/en/nato>.

⁷⁸ Czasopisma Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej, http://www.czasopismawlop.mil.pl/wiraze/w_numerzew/archiwum/6-2002/strong1.htm.

⁷⁹ Marynarka Wojenna RP, <http://www.navy.mw.mil.pl/index.php?akcja=news&id=1622&limes=>.

⁸⁰ Biuletyn Analiz UKIE nr 19, [http://www.strategia-baltyk.ukie.gov.pl/WWW/baltyk\(24.06.2010\)](http://www.strategia-baltyk.ukie.gov.pl/WWW/baltyk(24.06.2010)).

w Radzie Unii Europejskiej będzie sprawowała Dania. W realnym i osiągalnym horyzoncie czasowym szansę na monitoring, uzupełnienie i rewizję Strategii stwarza sprawowanie przewodnictwa w UE przez Litwę – w drugiej połowie 2013 r. oraz Łotwę – w pierwszej połowie 2015 r. W pierwszej połowie 2018 r. przewodnictwo w Radzie przejmie Estonia, a w pierwszej połowie 2020 r. – Finlandia. Dzięki takiemu kalendarzowi prezydencji istnieją duże szanse, że Strategia nie utraci żywotności, koniecznej przecież przy realizacji tak dużego i długofalowego projektu.

Modelowe budowanie wspólnoty państw bałtyckich (Litwy, Łotwy, Estonii) w RMB na początku XXI wieku

Tuż po ogłoszeniu niepodległości oraz po zorganizowanych w 1990 r. demokratycznych wyborach parlamentarnych – rządy Litwy⁸¹, Łotwy i Estonii uzgodniły, iż w celu wzmocnienia i usprawnienia współpracy w regionie należy przede wszystkim powołać wspólną instytucję trójstronnej współpracy. Taką organizacją została Rada Państw Bałtyckich (organizacja często mylona z Radą Państw Morza Bałtyckiego), której stałymi organami zostały: Bałtycka Rada Prezydentów, Bałtycka Rada Ministrów (dalej: BRM) oraz Zgromadzenie Bałtyckie (dalej: ZB, forum parlamentarzystów)⁸². Jednakże należy zaznaczyć, iż od początku powstania trójstronnej współpracy Estonia była bardzo powściągliwa i ostrożna nawet w składaniu deklaracji o długotrwałej współpracy trzech stron.

Zgromadzenie Bałtyckie, jako trójstronna organizacja współpracy parlamentów Republiki Litewskiej, Republiki Estońskiej i Republiki Łotewskiej było i jest jednym z trzech organów, które cechuje długotrwałe i nieprzerwane funkcjonowanie od 1992 r., w odróżnieniu od Rady Prezydentów i Rady Ministrów trzech państw bałtyckich, których działalność była niejednokrotnie zawieszana.

---

⁸¹ Jako pierwsza uzyskała niepodległość na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku Republika Litewska, a tuż po niej proklamowała swoją niepodległość Łotwa, 10 grudnia 1991 r. została zatwierdzona jej suwerenność. Estonia, jako trzecia z państw bałtyckich, proklamowała swoją niepodległość w 1991 r., a jej formalne zatwierdzenie nastąpiło w wyniku referendum 28 czerwca 1992 r. Więcej na ten temat zob. R. Runiewicz-Jasińska, *Przemiany polityczne na Litwie po 1990 roku*, w: G. Radomski, K. Kalinowska (red.), *Wychowanie a polityka. Cele polityczne jako czynnik determinujący oddziaływanie wychowawcze*, Toruń 2003, s. 111–123; idem, *Transformacja postkomunistycznych państw bałtyckich (Litwa, Łotwa, Estonia) w świetle międzynarodowych procesów politycznych w latach 1991–2004*, „Athenaenum” Toruń 2007, nr 18, s. 163–176.

⁸² *Baltijos Asamblējos pirmojo plenarinio posėdžio Baigiamasis Dokumentas* (Dokument końcowy z pierwszego posiedzenia Zgromadzenia Bałtyckiego), Ryga 1992, www.lrs.lt/baltasm (16.10.2004).

Parlament każdego państwa bałtyckiego zatwierdza i powołuje delegację narodową, utworzoną z 20 parlamentarzystów, do której zalicza się jej przewodniczący/kierownik i jego zastępca. Sesja ZB jest prawomocna w tym wypadku, jeżeli w jej obradach uczestniczy nie mniej niż dwie trzecie członków delegacji danego państwa. ZB ma swoje prezydium, które koordynuje pracę tej instytucji. Pracą prezydium ZB kieruje przewodniczący prezydium i dwaj zastępcy, będący kierownikami wszystkich trzech delegacji. Tak więc najwyższym organem decyzyjnym ZB jest sesja. Struktura ZB nie jest skomplikowana, lecz wystarczająco sprawna by w skuteczny i szybki sposób przyjmować nowe uchwały. Jednak uchwały ZB mają charakter niewiążących zaleceń. ZB jest finansowane przez wyżej wymienione parlamenty narodowe. Podstawowymi zadaniami prezydium ZB są: koordynowanie procesu przygotowawczego kolejnej sesji; koordynacja obrad w trakcie przebiegu danej sesji; koordynowanie pracy organów ZB w okresie międzysesyjnym; sprawowanie kontroli nad budżetem ZB; reprezentowanie i podtrzymywanie stosunków z organizacjami międzynarodowymi i parlamentami oraz rządami państw bałtyckich; a także wykonywanie innych zadań przedstawionych w statucie ZB⁸³.

ZB posiada swoje komitety tworzone w celu przygotowania i rozpatrywania spraw wagi międzypaństwowej. Do stałych Komitetów ZB należą: Komitet ds. Bezpieczeństwa i Spraw Zagranicznych, Komitet ds. Ochrony Środowiska i Energetyki, Komitet ds. Socjalnych i Ekonomiki, Komitet ds. Budżetu i Kontroli, Komitet ds. Oświaty, Nauki i Kultury, Komitet ds. Prawa.

ZB przewiduje tworzenie grup partyjnych (tzw. frakcji), w skład których mogą wchodzić członkowie delegacji narodowych, w celu promowania podobnych poglądów i interesów politycznych. Frakcja powinna liczyć nie mniej niż pięć osób z nie mniej niż dwóch delegacji narodowych. Tak zwana Komisja Redakcyjna ZB zajmuje się przygotowaniem dokumentacji, udziela pomocy w opracowywaniu aktów prawnych, wydaje publikacje itd. Sekretariat ZB jest głównym organem administracyjnym organizacji. Stała siedziba sekretariatu mieści się w Rydze (Łotwa).

Cele i kierunki działalności ZB zostały ustalone jednomyślnie przez delegatów wszystkich trzech parlamentów, podczas dziewiątej sesji (6 października 1996 r.)⁸⁴. W przyjętej uchwale: „celem ZB jest jednocześnie parlamentów trzech państw bałtyckich, natomiast parlamenty poprzez swoją działalność muszą wpłynąć na decyzje rządów: litewskiego, łotewskiego i estońskiego”⁸⁵.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ *Baltijos Asamblėjos Rezoliucija Dėl Baltijos valstybių įstatymų leidybos derinimo*, Ryga 1996, www.lrs.lt/baltasm (12.11.2004).

⁸⁵ G. Budvytienė, *Baltijos Asamblėja patvirtino trijų Baltijos valstybių vienybės svarbą*, „Kauno Diena”, Kowno z 10 sierpnia 1996 r., s. 2; R. Vilpišauskas, *Integracija Europoje: Baltijos Šalys ir Europos Sąjunga*, Vilnius 2001, s. 6.

Dziewiąta sesja ustaliła również podstawowe kierunki działalności politycznej ZB⁸⁶, a są nimi: polityka bezpieczeństwa i polityka zagraniczna, prawa człowieka, współpraca w walce z przestępczością, harmonizowanie systemu prawa państw bałtyckich, ochrona środowiska i ochrona zdrowia, eksploatacja dóbr naturalnych, współpraca w dziedzinie kultury, współpraca z instytucjami parlamentarnymi innych międzynarodowych organizacji regionalnych.

Lata 1991–1993 były okresem niepewności politycznej Zgromadzenia Bałtyckiego. Jeszcze 12 maja 1990 r., z inicjatywy przewodniczącego Rady Najwyższej Republiki Estonii Arnolda Rütela⁸⁷, była powołana Rada Państw Bałtyckich (dalej RPB), której podstawowym celem było utworzenie całkowicie nowego systemu politycznego państw bałtyckich. Z inicjatywy tegoż przewodniczącego państwa bałtyckie podpisały również w tym dniu deklarację „O przyjaznej współpracy Republiki Litewskiej, Republiki Łotewskiej i Republiki Estońskiej”⁸⁸.

Zdaniem Vytautasa Landsbergisa, miała to być organizacja która: „będzie kontynuatozem tzw. Ententy Bałtyckiej z okresu międzywojennego (1934–1940). Ona wówczas była bardziej strukturą współpracy rządów, a myśmy założyli Radę Państw Bałtyckich jako mieszaną strukturę współpracy, którą reprezentować mają parlamenty i rządy państw bałtyckich”⁸⁹.

Walka o odzyskanie pełnej niezależności państw bałtyckich od Rosji, najszybsze rozpoczęcie procesu integracyjnego z Europą Zachodnią i ustalenie wspólnej polityki zagranicznej państw bałtyckich – takie były priorytety RPB w latach 1991–1993. Do sprawnej realizacji powyższych zamierzeń RPB powołała Zgromadzenie Bałtyckie (ZB).

Już 1 grudnia 1990 r. w Wilnie odbyło się pierwsze ogólne posiedzenie ZB, podczas którego zostały omówione zasady współpracy państw bałtyckich oraz

⁸⁶ Poza działalnością polityczną, działalność Zgromadzenia Bałtyckiego słylnie z przyznawania nagród literackich, sztuki i nauki. Na drugiej sesji (29–31 maja 1992 r.) członkowie ZB zaproponowali utworzenie nagród ZB z literatury, sztuki i ekonomii w celu wzmocnienia współpracy między państwami bałtyckimi w tych dziedzinach, aby ułatwić wymianę wartości kulturowych, oceniać najdonioślejsze dokonania w tych obszarach oraz szerzyć je na szczeblu międzynarodowym, jak również pobudzać zainteresowanie wartościami intelektualnymi i kulturalnymi oraz historią i językiem estońskim, łotewskim i litewskim. Kształt statuetki nagrody ZB został zaakceptowany na czwartej sesji, która odbyła się 13–15 maja 1994 r., a pierwsze nagrody zostały wręczone już 12 listopada 1994 r. podczas piątej sesji ZB. Od tego czasu, ceremonia wręczenia nagród jest tradycją każdej sesji. Od 1994 r. wręczono około 40 nagród. Dzięki temu ZB ma znaczący wpływ na kreowanie wspólnej bałtyckiej przestrzeni kulturalnej i promowanie różnych wartości kulturowych.

⁸⁷ D. Žalimas, *Lietuva ir Baltijos jūros regioninės organizacijos*, w: *Lietuva ir tarptautinės organizacijos*, Kaunas 1998, s. 187–207.

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ Przemówienie przewodniczącego Sejmu RL V. Landsbergisa (tłumaczenie z jęz. litewskiego własne autorki), *Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininko V. Landsbergio kalba*, Vilnius 1999 m. gegužės 29d., na stronie Sejmu Republiki Litewskiej: www.lrs.lt/baltasm (19.07.2004).

utworzono komisję międzyparlamentarną, mającą opracować cele współpracy parlamentów trzech krajów⁹⁰.

Nieco później, 8 listopada 1991 r., odbyła się narada Rad Najwyższych Litwy, Łotwy i Estonii, podczas której założono Zgromadzenie Międzyparlamentarne Państw Bałtyckich, w skrócie nazywane Zgromadzeniem Bałtyckim. „Celem narady było założenie instytucji międzyparlamentarnej, która uzgadniałaby wspólnie: ustawodawstwo, politykę wewnętrzną i zagraniczną państw bałtyckich Litwy, Łotwy i Estonii”⁹¹.

W procesie tworzenia statusu ZB nie obeszło się bez różnicy zdań między parlamentarzystami Litwy i Estonii. Delegacja litewska uważała, że nowa instytucja międzyparlamentarna, jaką jest ZB, ma być organem konsultacyjno-koordynacyjnym, natomiast zdaniem Estończyków miała to być instytucja wyłącznie konsultacyjna. Trzeba zaznaczyć, że parlamentarzyści estońscy, przedstawiając swoją pozycję, podkreślali niejednokrotnie, iż uchwały ZB nie mogą mieć zdolności wywierania praktycznego wpływu na rządy państw. Po długich i burzliwych dyskusjach przyjęto propozycję delegacji estońskiej. W przepisach prawnych ZB, uchwalonych 8 listopada 1991 r. i uzupełnionych 31 maja 1992 r., odnotowano, że charakter formalnoprawny uchwał będzie przybierał wyłącznie formę odezw, zaleceń i rekomendacji⁹².

Niestety, żaden mechanizm czy zasady wdrażania uchwał w życie nie istniały. Dlatego uchwały ZB mają do dzisiaj charakter jedynie rekomendacyjny. Także na założycielskim posiedzeniu ZB przedstawiciele państw-stron zaznaczyli, iż państwa bałtyckie swoją trójstronną komunikację polityczną mogą rozwijać na różne sposoby, np. Estonia – unikając wszelkich zobowiązań tzw. jednolitego Bałtyku, Litwa – tworząc bardziej ścisłą politykę regionalną, a Łotwa jako państwo prowadzące umiarkowaną politykę wykonawczą⁹³. Pozycja Estonii była częściowo uzależniona od tworzenia innej wizji handlu zagranicznego, od tej którą reprezentowały Litwa i Łotwa. Wówczas Estończycy proponowali zagranicznym inwestorom najbardziej liberalne zasady handlowe, gdy Litwa i Łotwa optowały za bardziej ostrożną polityką handlową, przywiązując szczególną wagę do ochrony produktów rolnych przed konkurencyjnością z UE⁹⁴.

⁹⁰ A. Imbrasas, *Ikurta Baltijos Asamblėja*, „Vilniaus laikraštis” 1991, nr 41, s. 1.

⁹¹ Ibidem, s. 81.

⁹² Lietuvos Respublikos, Estijos Respublikos ir Latvijos Respublikos Tarpparlamentinės Asamblėjos (Baltijos Asamblėjos) Nuostatai priimti 2-oji sesija (Palanga, 1992 m. gegužės 31 d.).

⁹³ Estończycy już wtedy określili swoje zdanie w kwestiach trójstronnej współpracy. „Estonia jest samodzielnym państwem i pozostawia sobie prawo samodzielnego przyjmowania uchwał o dowolnej treści. Dlatego mówić o możliwościach stworzenia wspólnego rynku bałtyckiego jest jeszcze za wcześnie” – oświadczył kierownik delegacji estońskiej Ü. Nugis, po pierwszym posiedzeniu, w: G. Visockas, *Trīs dienas Rygoje*, „Lietuvos aidas” z 28 stycznia 1992 r., s. 1 i 3.

⁹⁴ Więcej na ten temat: M. Runiewicz, *Międzynarodowa konkurencyjność państw nadbałtyckich*, Warszawa 2006; idem, *Konkurencyjność przemysłowa państw nadbałtyckich: wpływ bezpośred-*

Była to jedna z przyczyn, krępujących wówczas współpracę trzech parlamentów państw bałtyckich.

Drugą przyczyną trudnej wówczas współpracy w ramach ZB była niestabilna i różna sytuacja społeczno-narodowościowa i polityczna każdego z tych krajów⁹⁵. Wszystko to sprawiło, że od maja 1992 r. do października 1993 r. delegacje parlamentarne trzech państw bałtyckich nie spotkały się w ramach ZB.

W pierwszym dokumencie końcowym z posiedzenia plenarnego ZB, które odbywało się w Rydze w dniach 24–25 stycznia 1992 r., zawarto całościowe podstawy prawne w trójstronnej współpracy państw bałtyckich, a także ogólne zasady tworzenia nowego rynku bałtyckiego na obszarze Litwy, Łotwy i Estonii oraz podstawy integracji ze strukturami ekonomicznymi UE.

Już na pierwszym posiedzeniu ZB mocno akcentowano współpracę z Radą Państw Bałtyckich (RPB), a w tym z Radą Ministrów (RM) i Radą Prezydentów (RP), jako instytucjami, które najściślej współpracują i popierają ZB w czasie przyjęcia przez ZB ważnych trójstronnych uchwał. Poza tym, np. z oświadczeń Ministerstwa Spraw Zagranicznych Litwy wynika, iż ZB poświęcało wiele uwagi „dwustronnym i wielostronnym stosunkom ze Skandynawią, które są korzystne dla procesu integracji europejskiej państw bałtyckich, jak też i współpracy w całym Regionie Morza Bałtyckiego”⁹⁶.

Należy nadmienić, iż ówczesna powolna i praktycznie znikoma działalność ZB przyczyniła się do tego, iż w maju 1992 r. Wspólnota Europejska podpisała jednocześnie oddzielne umowy z państwami bałtyckimi, tzw. Umowy „pierwszego pokolenia” o handlu i współpracy⁹⁷. Już w tym okresie państwa bałtyckie wspomniały o możliwości tworzenia Związku Ceł oraz podpisania umowy akcesyjnej z UE. Dodatkowo podczas pierwszej sesji ZB, państwa bałtyckie zgodnie podpisały się pod apelem do prezydenta Rosji w sprawie wycofania wojsk radzieckich z terytorium państw bałtyckich. Podczas drugiej sesji ZB (31 maja 1992 r.) apel powtórzono oraz poproszono o polityczne wsparcie wszystkie parlamenty Europy i organizacje międzynarodowe.

Okres przypadający na lata 1990–1993 bezspornie był trudnym czasem dla nowo powstającego modelu współpracy państw bałtyckich, a jego głównym celem było bezpieczeństwo państwowe.

---

nich inwestycji zagranicznych na specjalizację handlową na Jednolitym Rynku Unii Europejskiej, w: *Rozwój gospodarczy: teoria i praktyka* (Development of Economy: Theory and Practice), Wilno 2005; idem, *Wpływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) na konkurencyjność eksportu przedsiębiorstw oraz sektorów: przypadek państw nadbałtyckich*, Zagrzeb 2005.

⁹⁵ Więcej na ten temat: R. Runiewicz-Jasińska, *Problemy mniejszości narodowych (na przykładzie mniejszości polskiej) w suwerennych państwach nadbałtyckich (Litwa, Łotwa, Estonia) w latach 1991–2001*, w: *Tradycja łacińska i bizantyjska wobec idei jedności europejskiej*, Poznań 2003, s. 442–458.

⁹⁶ A. Bačiulis, *Kuriasi bendras Baltijos regionas*, „Respublika” z 17 kwietnia 1996 r., s. 5.

⁹⁷ Ibidem.

Na lata 1993–1997 przypada okres owocnej współpracy państw bałtyckich. Do wspólnych osiągnięć w ramach ZB w tym czasie należy zaliczyć: początek współpracy z NATO i Unią Europejską⁹⁸ oraz aktywną współpracę z Radą Nordycką i państwami Beneluksu⁹⁹. Wspólna wizja przeobrażeń ekonomicznych, a także zrównoważenie ekologicznego rozwoju w znacznej mierze ułatwiały tym państwom rozwój trójstronnej współpracy podczas spotkań sesyjnych ZB w powyższym czasie.

Lata 1997–2002 to okres indywidualnych zmagania państw bałtyckich. W 1997 r. Estonia została zaproszona, jako pierwsze z trzech państw bałtyckich, do negocjacji akcesyjnych w sprawie członkostwa w UE. Litwa i Łotwa poczuły się wówczas wyeliminowane i z niepokojem zastanawiały się nad dalszą współpracą trzech państw, w tym przede wszystkim nad realizacją umowy solidarnościowej.

Podczas jubileuszowej dwudziestej sesji ZB (23–25 maja 2002 r. w Wilnie) delegaci trzech państw bałtyckich stwierdzili, że na drodze do UE stopniowo zostały wyrównane ich państwowe pozycje. Zebrani podkreślili też fakt, iż są na wspólnej pozycji wstąpienia do NATO. Wówczas przyjęto jednomyślnie rezolucję „W sprawie nowej struktury i strategii działalności Zgromadzenia Bałtyckiego”, której treści podkreślały ogromne znaczenie współpracy ZB i BRM¹⁰⁰.

Okres 2002–2005 był czasem powstania nowego zreformowanego modelu funkcjonowania ZB, który obowiązuje do dzisiaj, czyli do 2012 r. Po dziesięciu latach funkcjonowania RPB, a w tym i ZB, w latach 2002–2005 współpraca państw bałtyckich doświadczyła kolejnego kryzysu, który został naświetlony na sesji nadzwyczajnej ZB (Lunda, 29 kwietnia 2003 r.)¹⁰¹. Podczas obrad wielu parlamentarzystów trzech państw stwierdziło brak potrzeby dalszego spotykania się, chcąc bardziej skoncentrować uwagę polityków na sprawach wewnętrznych państw. W 2004 r. – po wejściu Litwy, Łotwy i Estonii do UE i NATO, parlamentarzyści kolejny raz poważnie się zastanawiali nad sensem działalności ZB. W tym okresie model współpracy na poziomie parlamentarnym uległ znaczącemu zreformowaniu, by nie dopuścić do jego likwidacji¹⁰².

⁹⁸ Baltijos Asamblējos Rezolūcija Dēl integrācijas ī Europos Sajungā proceso stiprinimo, Ryga, 1995 m. balandžio 22 d., www.lrs.lt/baltasm (14.04.2006).

⁹⁹ K. Dośpiał-Borysiak, *Polityka Szwecji i Finlandii w regionie Morza Bałtyckiego*, Łódź–Toruń 2007, s. 205–217.

¹⁰⁰ Baltijos Asamblējos Sprendimas Dēl Baltijos Asamblējos veiklos naujos struktūros ir stratēģijas, Vilnius, 2002 m. gegužės 25 d., www.lrs.lt/baltasm (25.05.2004).

¹⁰¹ *Fifteen years of the Baltic Assembly*, Presidium of the Baltic Assembly, Secretariat of the Baltic Assembly, Latvia 2006, s. 66–69.

¹⁰² W roku 2005 odbyły się dwie sesje: 24. sesja ZB (Tallin 24–25 listopada 2005 r.) i sesja nadzwyczajna ZB (Pernu, 29 kwietnia 2005 r.), podczas której dokonano m.in. zmian w kwestiach finansowo-statutowych ZB.

W latach 2005–2011 państwa bałtyckie prowadzą intensywne rozmowy dotyczące kwestii geopolitycznych, jako czynnika łączącego i nadającego wspólny cel i sens dalszej trójstronnej współpracy. Praktyka Zgromadzenia Bałtyckiego, jako międzyparlamentarnej współpracy Litwy, Łotwy, Estonii, opierająca się na stworzonych rezolucjach, oświadczeniach, apelach, wypowiedziach poszczególnych wiodących polityków itd., w trakcie trzydziestu sesji odbytych od powstania ZB do 2011 r., pozwala na wyciągnięcie wniosków ogólnych¹⁰³.

Po pierwsze, nie wszystkie uchwały przyjęte podczas sesji ZB doczekały się realnego zastosowania. Większość z nich zrealizowano częściowo, a pozostałe nie zostały wcielone w życie. Bolesnym tematem trójstronnej współpracy była niezdolność utworzenia funkcjonującego w praktyce Związku Ceł. Natomiast nowe i funkcjonujące do dzisiaj projekty, to: automagistrala Via Baltika, sieć kolejowa BALTRAIL, pierścień energetyczny Morza Bałtyckiego i utworzenie sieci turystycznej.

Po drugie, wszystkie kierunki swojej działalności ZB traktuje bardzo poważnie, jednak najwięcej uwagi poświęca polityce bezpieczeństwa i polityce zagranicznej. Uchwały przyjęte przez ZB, w celu formowania wspólnej polityki zagranicznej państw bałtyckich, mają wielki wpływ na uchwały parlamentów i rządów narodowych. Priorytetem tych uchwał do 2004 r. była integracja z Unią Europejską i wejście w struktury NATO. Po 2004 r. ZB kładzie nacisk na współpracę: w walce z przestępczością zorganizowaną i łamaniem praw człowieka w państwach bałtyckich, w walce o ochronę środowiska i zdrowia oraz eksploatację dóbr naturalnych (w Regionie Morza Bałtyckiego) oraz czuwa nad trójstronną współpracą w dziedzinie kultury i nauki.

Po trzecie, analiza opracowań, wypowiedzi poszczególnych polityków przedstawionych m.in. na łamach gazet ukazała różne stanowiska, poglądy, a tym samym to, jak trudno dochodzono do konsensusu w wielu ważnych kwestiach. Większość umów została jednak przyjęta jednogłośnie, ponieważ państwa bałtyckie pamiętały o zapisach statutowych ZB przyjętych w 1995 r., mówiących „o solidarności i jedności w działaniu”. Tak np. jednogłośnie, choć nie bez dyskusji, podpisane zostały: umowy o współpracy i handlu ze Wspólnotą

¹⁰³ Do 2011 r. ZB odbyło 30 sesji, na których przyjęto 288 różnych dokumentów – 21% z nich jest związanych z polityką zagraniczną, a 20,5% dotyczy spraw wewnętrznych państw bałtyckich. Najczęściej ZB wyrażało swoje stanowisko w formie rezolucji, które stanowią 65,5% wszystkich dokumentów ZB. Rezolucje i inne dokumenty są zazwyczaj adresowane do parlamentów i rządów państw bałtyckich oraz Bałtyckiej Rady Ministrów. W sumie 12,7% ze wszystkich przyjętych dokumentów było adresowanych do parlamentów Estonii, Łotwy i Litwy, podczas gdy 28,6% – do ich rządów. 25,8% dokumentów było adresowanych do Bałtyckiej Rady Ministrów. Wiele dokumentów było adresowanych do partnerów zagranicznych, a także organizacji międzynarodowych, tj. NATO, Rady Europy, Rady Nordyckiej.

Europejską, umowy o wolnym handlu z Unią Europejską czy umowy o stowarzyszeniu z Unią Europejską¹⁰⁴.

Po czwarte, działalność Zgromadzenia Bałtyckiego jest w sumie przykładem poprawnej komunikacji politycznej państw bałtyckich w okresie od 1990 do 2009 r. Zdaniem autorki, powołanie demokratycznej instytucji, jaką jest Rada Państw Bałtyckich, jako modelu trójstronnego funkcjonowania politycznego trzech postradzieckich państw bałtyckich na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku w Regionie Morza Bałtyckiego, z jego trwałym ogniwem, jakim jest Zgromadzenie Bałtyckie, będzie długo jeszcze pewnym ewenementem w skali regionalnej. O tym m.in. mogą świadczyć podpisane trójstronne umowy, tj. Umowa o wolnym handlu, Umowa o wolnym handlu produktami rolnymi i Umowa w sprawie usunięcia barier beztaryfowych. Podpisane umowy nie są wiążące, więc realizacja ich polega na dobrowolności państwa. Ze względu na to, iż poglądy polityczne, ekonomiczne, kulturowe, historyczne działaczy politycznych litewskich, łotewskich i estońskich nieraz diametralnie się różnią, to i priorytety polityki wewnętrznej i zagranicznej tych państw są bardzo odmienne. Obecnie największy niepokój wywołują nieprzychylnie poglądy poszczególnych parlamentarzystów państw bałtyckich, na dalszą współpracę w ramach ZB. Może to w konsekwencji doprowadzić do rozwiązania RPB w całości, z jej wszystkimi instytucjami. Z drugiej strony, należy pokładać nadzieję, iż stałe wsparcie Rady Północnej¹⁰⁵ i Międzyparlamentarnej Rady Konsultacyjnej Beneluxu, w utrzymaniu współpracy trójstronnej państw bałtyckich nie pozwoli na jej wygaśnięcie.

Po piąte, w ciągu wieloletniej pracy, ZB potrafiło zyskać szacunek różnych międzynarodowych organizacji w regionie i nie tylko. Stałymi partnerami ZB zostały: Rada Północna, Międzyparlamentarna Rada Konsultacyjna Beneluxu, Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, Zgromadzenie Parlamentarne Związku Europy Zachodniej i OBWE. Poza tym, stałymi obserwatorami podczas sesji ZB są delegaci z parlamentów państw sąsiadujących: z niemieckiego Bundestagu, polskiego Sejmu, Dumy Kaliningradzkiej Rosyjskiej Federacji oraz delegaci ze Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy. Pełnią oni rolę obserwatorów, a często też obiektywnych doradców. Dla ZB ważne znaczenie ma fakt, iż jego działalność cieszy się dużą popularnością i poparciem

¹⁰⁴ Po ogłoszeniu decyzji Komisji Europejskiej w 1997 r. w sprawie zaproszenia jedynie Estonii do negocjacji integracyjnych z UE, stosunki trójstronne państw bałtyckich radykalnie uległy zmianie. Estonia zaczęła ignorować współpracę z pozostałymi dwoma państwami. Po tym wydarzeniu nadal przez kilka lat Litwa i Łotwa starały się przestrzegać zasad wspólnej polityki w regionie. Po zaproszeniu przez Komisję Europejską Litwy i Łotwy do szczegółowych negocjacji w 1999 r., współpraca trójstronna państw bałtyckich została wstrzymana. W latach 2000–2004 stosunki tych państw przekształciły się we współzawodnictwo, kto szybciej zostanie członkiem Unii Europejskiej.

¹⁰⁵ Szerzej zob. K. Doświadczal-Borysiak, *Polityka Szwecji...*, op. cit., s. 205–229.

wśród amerykańskich organizacji społeczno-politycznych, założonych przez wychodźców litewskich, takich jak: Zjednoczony Komitet Bałtów Ameryki, Liga Wolności Bałtów Ameryki oraz Stowarzyszenie Bałtów w Pałacu Przedstawicieli USA.

Przedstawione wyżej wydarzenia z historii tej dawniejszej i bardziej współczesnej dotyczą wybranych zagadnień polskiej i bałtyckiej polityki integracyjnej w Regionie Morza Bałtyckiego i stanowią tak naprawdę tylko jej zarys. Odpowiedzi na pytania postawione na wstępie tekstu autorka udzielała na bieżąco. Autorka ma także nadzieję, iż temat procesu integracyjnego w regionie bałtyckim, z niepoślednią rolą Polski, dotyczący właściwie wszystkich dziedzin – współpracy politycznej, w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego, regionalnego i ogólnoswiatowego, walki z terroryzmem, ochrony środowiska, z zakresu kultury i edukacji, turystyki, transportu itd. – pozwala na stawianie niekończącej się liczby pytań i dociekań o charakterze problemowo-badawczym, do czego zachęca badaczy z wielu dziedzin naukowych.